

FİNANS GİRDABINDA BOĞULAN İMPARATORLUK MÜLKÜ: KIBRIS

Kuntay GÜCÜM*

Özet

Kıbrıs Adasının yönetimi 1878'de İngiltere'ye devredilmiş, fakat mülkiyeti Osmanlı İmparatorluğu'nda kalmıştı. Babıâli ve İngiliz hükümetleri tarafından 1878'de imzalanan ek konvansiyona göre İngiltere'nin yönetim giderleri düştükten sonra kalan Kıbrıs vergi gelirlerini Osmanlı İmparatorluğu'na ödemesi gerekiyordu. Fakat Babıâli bu parayı hiçbir zaman tahsil edemedi. İngiliz hükümetinin tek taraflı kararıyla adanın vergi gelirleri, garantili 1855 borçlanmasının faiz ödemelerine tahsis edildi. Babıâli 1855 borcunun konvansiyonu yoluyla Kıbrıs vergilerini serbest bıraktırmaya çalıştığında da başarılı olamadı.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs Adası, Garantili 1855 İstikrazı, Mali Sermaye, Kapitalizasyon.

Abstract

Imperial Property Drowned in the Financial Vortex: Cyprus

The governance of Cyprus Island was devolved to Britain in 1878 but the property rights of the Ottoman Empire were conserved. According to the additional convention signed by the Sublime Porte and British government in 1878, having deducted the expenses of British administration, Britain was supposed to pay the remaining tax revenues to the Ottoman Empire. However, the Porte was never able to collect this money. With the unilateral decision of the British government, tax revenues of the island were assigned to the interest payments of the Ottoman Empire's 1855 guaranteed loan. The Sublime Porte tried to release Cyprus revenues through the revision of the 1855 loan agreement but could not achieve it.

Keywords: Cyprus, Guaranteed Public Loan of 1855, Financial Capital, Capitalization.

---

* İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü doktora öğrencisi,
e-mail: kuntaygucum@gucum.com.tr

Giriş

“Düşünelim hele: Osmanlılar için Kıbrıs ne kadar önemlidir, / Unutmayın, onları Rodos’tan nasıl daha çok ilgilendirir,/ Üstelik Kıbrıs ne savaşa hazırlıklı,/ Ne de Rodos’un savunmasına sahiptir./ Osmanlıların ilgisini çeken ilk şeyi sona bırakıp/ Kazançtan olacak kadar acemi olduğunu düşünmek budalalıktır.” (William Shakespeare, Othello)

28 Şubat 1960’da Türk büyükelçiliği İngiliz Dışişleri Bakanlığı’na memorandum verdi. Büyükelçinin ifadesiyle memorandumun iki amacı vardı: Türkiye’nin Kıbrıs’la ilgili geçmişe ait iddialarından vazgeçmediğini göstermek ve memorandumda değinilen konuda söz hakkına mani olunmasına imkân vermemek.¹

1960 Ocak ayında Kıbrıs ortak komitesi ve mali meseleler hakkında çalışma grubu toplantıları devam ediyordu. Toplantılar sırasında Kıbrıslı delegeler İngiliz hükümetinden mali destek ve tazminat talebinde bulunmuş, bu konuda iki ayrı yazı sunmuşlardı. Yazılarda “Tribute to the Sultan” ve “Share in the Turkish debt Charge” ifadeleri de kullanılmıştı. Türk memorandumunda bu ifadelerin 1878 tarihli Osmanlı-İngiliz konvansiyonuna aykırı olduğu ve bu yüzden de uluslararası hukuk açısından yasal temeli bulunmadığı belirtildi. Memorandumda şu ifadeler yer alıyordu: Majestelerinin hükümeti ile gelecekteki Kıbrıs Cumhuriyeti arasında imzalanacak tazminat taleplerini içeren hiçbir mali anlaşmanın, Türkiye Cumhuriyeti ile Birleşik Krallık arasındaki anlaşmalar üzerinde herhangi bir etkisi olamaz.²

Memorandumla Türkiye 1878 konvansiyonuna dayanan haklarından vazgeçmediğini tekrar etmiştir. Türk Büyükelçi, İngiliz Dışişleri Bakanlığı’ndan muhatabı J. W. Barnes ile görüşmesinde Türkiye’nin mali talepte bulunmaya hazırlanmadığını belirtmişti. Fakat Türkiye’nin hak iddialarından vazgeçtiğine kanıt olarak ileri sürülebilecek kaydın oluşmasına da izin verilmek istenmiyordu. Türkiye’nin amacı 1878 konvansiyonundan kaynaklanan haklarını saklı tutmaktı.

¹ The National Archives (NA.) T., 220/1084 (02 Mart 1960)

² NA., T., 220/1084.

1. Kıbrıs'ın İdaresinin İngiltere'ye Devri

Osmanlı İmparatorluğu 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan yenilgiyle çıkmış, Ayastefanos'da imzalanan anlaşmayla oldukça olumsuz koşullar içeren bir barışı kabul etmek zorunda kalmıştı. Anlaşmanın Rusya'ya sağladığı avantajlar diğer Büyük Devletleri harekete geçirdi. Berlin'de toplanacak kongre barışın şartlarını yeniden tespit edecekti. Berlin Kongresi öncesinde İngiliz sefreti ile Babıâli arasında bir ittifak anlaşması için gizli görüşmeler devam ediyordu.

Petersburg'daki Osmanlı sefiri Şakir Paşa 10 Temmuz 1878 tarihli raporunda³ İngiltere ile Osmanlı İmparatorluğu arasında imzalandığı iddia edilen konvansiyondan söz eder. Konvansiyon görüşmeleri gizli yürütülmüştü. Fakat haber Osmanlı sefaretlerinden önce basınına ulaşmış, gazeteler konvansiyonun detaylarına yer vermişti. Hariciye Nazırı Safvet Paşa ertesi gün Şakir Paşa'ya gönderdiği cevabında bilgileri teyit etti.⁴

Safvet Paşa konvansiyonu Osmanlı sefaretlerine 24 Temmuz tarihli sirkülerle duyurdu.⁵ Avantajları nedeniyle St James kabinesinin ittifak teklifinin kabul edildiğini bildirdi. İmparatorluğun çıkarlarına, huzuruna ve bağımsızlığına zarar vermediğini savundu.

4 Haziran 1878'de imzalanan ittifak konvansiyonu⁶ ile Kars, Ardahan, Batum dışında Osmanlı İmparatorluğu'nun Asya topraklarına Rusya tehdit yönelttiğinde, İngiltere Sultan'a askeri yardım sözü verdi. Bunun karşılığında Babıâli de Hıristiyanların korunması ve idari yetkinliğin güçlendirilmesi için reform yapma yükümlülüğü altına giriyor ve Kıbrıs'ın idaresini İngiltere'ye terk ediyordu. Konvansiyonu Osmanlı İmparatorluğu adına Hariciye Nazırı Safvet Paşa, İngiltere adına Büyükelçi Austen Henry Layard imzaladı.

Konvansiyonun 1 Temmuz'da imzalanan altı maddelik eki vardır ve bu ek Kıbrıs'ın idaresinin İngiltere'ye devriyle ilgili ayrıntıları düzenler. Kıbrıs imparatorluğun mülkiyetinde kalıyor, Rusya Kars'ı

³ **Başbakanlık Osmanlı Arşivleri** (BOA) Hariciye Siyasi Kısım Evrakı (HR. SYS.), 895/3/42 (10 Temmuz 1878)

⁴ **BOA.**, HR.SYS., 895/3/41 (11 Temmuz 1878)

⁵ **BOA.**, HR.SYS., 895/3/48 (24 Temmuz 1878)

⁶ **BOA.**, HR.SYS., 895/3/38

ve son savaşta ele geçirdiği diğer Ermenilerle meskûn olan topraklarını boşaltana kadar İngiltere tarafından işgal ediliyordu.

Ekin üçüncü maddesi Kıbrıs Adasının vergi gelirleri hakkındadır. Bu maddeye göre İngiltere idari masraflar düşüldükten sonra kalan ada gelirlerini Babîâli'ye verecekti. Ada gelirleri son beş senenin gelir ortalamasına göre hesaplanacaktı. Bu rakam 22.936 kese olarak tespit edilmiş, usulüne uygun olarak sonradan kesinleştirileceği belirtilmişti.

Safvet Paşa'ya göre adada devlet ve vakıfların mülkleri güvence altındaydı ve geçmişte olduğu gibi idare edilecekti. Hem adada yaşayanların dini hakları korunmuştu, hem de Müslümanların şahsi ve dini yargısı devam ediyordu. Reformları zorunlu kılan madde dost ve müttefik bir gücün desteğini ve imparatorluğun refahına yüklediği önemi gösterdiğinden ancak olumlu karşılanabilirdi. Ayrıca konvansiyon eki anlaşmaya göre adanın net gelirleri Türkiye'ye ödeneceğinden, ülke kaynakları da bölünmemişti. Adanın gelirleri Osmanlı İmparatorluğu'nun ayrılmaz parçası olmaya devam ediyordu.

İngiltere'nin Babîâli'ye yapacağı ödemenin miktarını belirleyebilmek için adanın geçmiş dönem gelirlerinin tespit edilmesi gerekiyordu. Babîâli 29 Kasım 1878'de Kıbrıs gelirleriyle ilgili tabloları İngiliz büyükelçiliğine ilettiler.⁷ Fakat müzakereler için ilk adımlar ancak 1879'da atılacaktır. Bu adımlar, yarım asır sürecek itilafın da başlangıcıdır.

15 Mart 1879'da Edward B. Malet, konuyu müzakere etmek üzere görevlendirilen ismin Robert Biddulph olduğunu Babîâli'ye bildirdi.⁸ Babîâli adına da Ohannes Efendi temsilci atandı.⁹ Görüşmelere İstanbul'da başlandı. Daha başlangıçtan itibaren görüş farklılıkları kendisini gösterdi.

Taraflar hangi giderlerin ada gelirlerinden düşüleceği konusunda anlaşamıyorlardı.¹⁰ Örneğin Biddulph yerel topçu birliğinin giderlerini oluşturan 833.000 kuruşun ada gelirlerinden düşülmesini istiyor, Karateodori Paşa ise birliğin tüm imparatorlukta yapılan asker

⁷ BOA., HR.SYS., 893/1/1 (28 Kasım 1878)

⁸ BOA., HR.SYS., 893/1/6 (15 Mart 1879)

⁹ BOA., HR.SYS., 893/1/5

¹⁰ BOA., HR.SYS., 893/1/10 (19 Temmuz 1879)

toplamanın parçası olduğunu, düşülmesine gerek bulunmadığını savunuyordu. Konvansiyon eki anlaşmanın dördüncü maddesine göre Osmanlı İmparatorluğu adadaki tüm mülklerinin gelirlerini almaya devam edecek, bu gelirler adanın vergi gelirlerine dahil edilmeyecekti. Karateodori Paşa ile Layard tapu, mahlut ve intikal gelirlerini 5000 sterlin olarak sabitletmesinde anlaşmaya varmışlardı.¹¹ İngiliz temsilci bu rakamın karşılığı ada gelirlerinden 506.000 kuruş düşülmesi gerektiğini ileri sürüyor, Babiâli 5000 sterlin yıllık ödemenin anlaşmadan kaynaklanan hakkı olduğunu, ada gelirleriyle ilgisi bulunmadığını savunuyordu.

Diğer bir konu da adadaki tuz madenleridir. Madenler Sultan tarafından satın alınmıştı fakat Biddulph bunun özel düzenleme gerektirdiğini, Sultan'ın mülkiyetinin geçerli olmadığını ileri sürüyordu. Karateodori Paşa bu tezin Babiâli'nin tüm Suriye ve Anadolu'daki tuz tekeli için tehdit oluşturduğunu bu yüzden de konunun en yüksek öneme sahip olduğunu yazmıştı.¹²

Babiâli görüş ayrılıklarının İstanbul'da giderilemeyeceğini anladığından Londra'da çözüm arama yoluna gitti. Karateodori Paşa Londra Büyükelçisi Kostaki Musurus Paşa'ya gönderdiği talimatta,¹³ Lord Salisbury nezdinde girişimlerde bulunmasını istedi. Fakat bu girişimler de sonuç vermedi. Hatta daha görüşmeler tamamlanmadan İngiliz temsilci Biddulph İstanbul'u terk etti. Kıbrıs'a yüksek komiser olarak atanmış ve Londra acil yola çıkmasını istemişti.

14 Ağustos 1879'da Babiâli kendi tespit ettiği rakamları 112 sayılı Sözlü Nota¹⁴ ile İngiliz elçiliğine tekrar ilettiler. İtilafli konuların tarafsız gözlemcilerden oluşacak komisyon tarafından incelenmesini önerdi. İngiliz sefaretinin 24 Eylül tarihli 261 sayılı cevabi notasında, eğer Babiâli'nin rakam konusunda rahatsızlığı varsa müzakere için adaya tam yetkili temsilci göndermesi gerektiği, İngiltere adına bu konuyu görüşmek için İstanbul'a birinin gönderilmesinin müm-

¹¹ BOA., HR.SYS., 893/1/159

¹² Babiâli tuz madenleri için şu formülü öneriyordu: Babiâli bunların mülkiyetini elinde tutacak fakat satış veya kiralama hakkına sahip olmayacak, işgalden önce adanın tükettiği miktarda tuzu karşılıksız olarak İngiliz otoritelerine teslim edecek, arta kalan miktarı ihraç edecekti. Karateodori Paşa'nın yazdığına göre Biddulph Babiâli'nin önerisini meşru bulmuştu fakat Dışişleri Bakanlığı'nın tepkisinden çekiniyordu

¹³ BOA., HR.SYS., 893/1/10-11 (19 Haziran 1879)

¹⁴ BOA., HR.SYS., 893/1/22 (14 Ağustos 1879)

kün olmadığı söyleniyordu.¹⁵ Babiâli'nin komisyon önerisi Musurus Paşa aracılığıyla Londra'da da dile getirilmiş, İngiliz hükümetinden aynı cevap alınmıştı.¹⁶

Yazışmalar uzuyor, uzadıkça da Babiâli'nin Kıbrıs gelirlerinden payını alması gecikiyordu. Oysa ki İstanbul hükümetinin mali sıkıntıları en üst düzeye çıkmıştı ve Kıbrıs gelirleriyle ilgili itilaflar bir an önce çözümlenmeliydi.

Babiâli'nin 1876'da borç ödemelerini durdurması nedeniyle İngiliz ve Fransız hükümetleri, faizlerine garantör oldukları 1855 borçlanmasına fon ayırmak zorunda kalmışlardı.¹⁷ Fransız Büyükelçi Fournier 14 Şubat 1879 tarihli yazısıyla Babiâli'ye geciken ödemelerin imparatorluğun kredibilitesini olumsuz etkileyeceği uyarısı yaptı.¹⁸ Mallet de 6 Nisan tarihli yazısında İngiltere Bankası tarafından 1855 borçlanması hesabına yapılan avans ödemesinin 106.622 sterlin olduğunu, 81.604 sterlin tutarın henüz ödenmediğini bildirdi. Gerekli tedbirlerin acil alınmasını istedi.¹⁹ İngiliz hükümeti, Fransa'nın da payına düşen sorumluluğu üstlenmesi için çağrı yapmıştı. Nitekim Fransız hükümeti İngiltere Bankası'na 1855 borç faizleri için 33.011 sterlin yatırmak zorunda kaldı. Fransız hükümeti parla-

¹⁵ BOA., HR.SYS., 893/1/32

¹⁶ BOA., HR.SYS., 893/1/40 (24 Eylül 1879)

¹⁷ Osmanlı dış borçlanması 1854'de başlamış, ikinci tahvil ihracı Rothshild aracılığıyla 1855'de yapılmıştı. 1855 istikrazının özelliği İngiliz ve Fransız hükümetlerinin anlaşma ile borcun faiz ödemelerine kefil olmalarıdır. Bu sayede Osmanlı İmparatorluğu uygun koşullarda borçlanma imkânına kavuştu. Borçlanmanın itibari değeri 5.000.000 sterlin, faizi %4, ihraç fiyatı %102,6 idi. 1855 istikrazı ihraç fiyatı yüzde yüzün üzerinde gerçekleşen tek Osmanlı dış borçlanmasıdır. Tahviller İngiliz piyasasında satıldı. Osmanlı İmparatorluğu kefaletin karşılığında istikraz gelirlerini Kırım Savaşı'nın finansmanına ayırmayı kabul etmiş, paranın nasıl kullanıldığını denetleyecek uluslararası mali gözetim komisyonu kurulmuştu. Bu komisyon Duyun-ı Umumiyye idaresinin ön habercisi kabul edilmektedir. 1855 borçlanması her zaman diğer Osmanlı borçlanmalarından ayrı olarak ele alınmıştır. Örneğin borçların birleştirilmesi gündeme geldiğinde 1855 istikrazı bunun dışında tutuluyordu. Borçlanmanın teminatı olarak Mısır gelirlerinin 1854 istikrazından arta kalan kısmı ile İzmir ve Beyrut gümrük gelirleri gösterilmişti. İstikrazın yıllık faiz tutarı 153.752 sterlindir. 72.000 sterlin Mısır vergi gelirlerinden ödeniyordu. Geri kalan 81.752 sterlin bu makalenin konusunu oluşturuyor. Emine Kıray, **Osmanlı'da Ekonomik Yapı ve Dış Borçlar**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008, s. 205; Şevket K. Akar, Hüseyin Al, **Osmanlı Dış Borçları ve Gözetim Komisyonları**, İstanbul, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, 2003, s.18.

¹⁸ BOA., HR.İD., 199/53/1 (17 Şubat 1879)

¹⁹ BOA., HR.İD., 199/54/1 (06 Nisan 1879)

mentodan Babıâli ödemelere yeniden başlayana kadar vadesi uzatılacak özel kredi talep etmişti.²⁰

Osmanlı hükümeti yeni bir istikraz için Londra'dan uzun süredir kulis yapıyordu. Hatta Salisbury İngiliz Maliye Bakanlığı'na istikraz projesi sunmuş, Kıbrıs gelirlerinin 1855 istikrazının ödemelerine mahsuben bloke edilmesini de önermişti.²¹ Salisbury'nin istikraz projesi hayata geçirilemedi. 1879'da Babıâli ada gelirlerini yeni borçlanmada teminat olarak kullanmayı planlıyordu.

2. Kıbrıs'a Yeni Misyon: Mali Sermayeye Teminat Akçesi

Babıâli'nin hedeflediği istikrazı uygun koşullarda gerçekleştirebilmesi için –uygun koşul Babıâli için yüzde 5 ıskonto ile istikrazın gerçekleştirebilmesiydi- İngiltere'nin yıllık ödemeyi Babıâli'nin bildireceği bankaya yatırmayı garanti etmesi gerekiyordu. Babıâli Londra'dan garantiyi alabilmek için, tahvil satışlarından elde edilecek gelirleri kurulacak jandarma birlikleri için kullanılacağı sözünü vermeye hazırды.²² İngiliz hükümetinin ittifak konvansiyonu gereği atılmasını beklediği reform adımlarından biri, imparatorluğun Asya topraklarında jandarma teşkilatının kurulmasıydı.

Lord Salisbury ile Osmanlı Büyükelçisi Musurus Paşa 30 Haziran'da Kıbrıs gelirlerinin teminat gösterileceği yeni istikraz konusunu görüştüler.²³ Lord Salisbury ada gelirlerinin daha önceki bir istikrazda teminat olarak kullanıldığını, tahvil sahiplerinin protestoları durumunda hükümetinin parayı istenilen bankaya nasıl yatıracağını bilmediğini söyledi.²⁴ Musurus Paşa'ya göre söz konusu istikrazda Kıbrıs gelirleri değil takımda gelirleri teminat gösterilmişti ve Kıbrıs hiçbir zaman bu takımdaların parçası olmamıştı. İngiliz hükümeti sürekli olarak Babıâli'ye finansal destek vereceğini söylüyordu. Mevcut durumda söz verilen destek Babıâli'nin talebinin olumlu cevaplandırılması olabilirdi.

Musurus Paşa pürüzleri, örneğin Kıbrıs tuz madenlerini günde-

²⁰ BOA., HR.İD., 199/57/1 (14 Haziran 1879)

²¹ Yuluğ Tekin Kurat, *Henry Layard'ın İstanbul Büyükelçiliği 1877-1880*, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1968, s. 181.

²² BOA., HR.SYS., 893/1/12.

²³ Musurus Paşa konuyu bir önceki görüşmede açmış, Lord Salisbury ancak daha sonraki görüşmede cevap verebileceğini söylemişti. BOA., HR.SYS., 893/1/13 (24 Haziran 1879)

²⁴ BOA., HR.SYS., 893/1/14 (01 Temmuz 1879)

me getirdiğinde Lord Salisbury hükümetinin konunun detaylarını bilmediğini, Babıâli'nin adaya özel komiser göndermesinin ve görüşmelerin Biddulph ile komiser arasında yapılmasının en iyi çözümlenmesini söylüyordu. İstikraz konusunda ise İngiliz tercihlerini Fransız hükümetiyle yapılacak uyuşma ile sınırlandırmamak için çaba gösteriyordu. Tahvil sahipleri konseyi başkanı Bouverie, yeni istikrazın Osmanlı Bankası katılımı olmadan gerçekleştirilmesini arzularadıklarını açıklamıştı. İngiliz hükümeti de bu görüşteydi.

Tartışmanın diğer tarafları Maison de Rothschild ve Başbakan Lord Beaconsfield (Disraeli) idi. Musurus Paşa'ya göre istikrazın başarısı için Maison de Rothschild işi üstüne almalıydı; kendisi konuyu Lord Beaconsfield ile görüşmüş, hatta Baron Lionel Rothschild'in ölümünden sonra da olumlu cevap almıştı. Yine de işler sonuca doğru yol alamıyordu.

Musurus Paşa istikraz konusunda ilerleme sağlayamadı.²⁵ Büyük bir istikrazın gerçekleştirilebilmesi hususunda Lord Beaconsfield eski sözlerini tekrar etmişti. Lionel Rothschild'in hayattayken, Mısır istikrazıyla zarar gören çıkarlarını telafi ettikten hemen sonra Osmanlı istikrazında sorumluluk üstleneceğini ifade ettiğini hatırlattı. Hatta Maison de Rothschild aracılığı ile gerçekleştirilen Mısır istikrazının tatmin edici şekilde düzenlenmesinden sonra Lionel Rothschild'in işleri devralan oğlunu bu işe angaje etmeye de söz verdi. Eğer Mısır'daki sorun çözümlenmiş olsaydı, Osmanlı istikrazının o gün gerçekleşmiş olacağını Lord Salisbury de daha önce Musurus Paşa'ya söylemişti.²⁶

Lord Salisbury 15 Temmuz'da Musurus Bey ile görüştü ve mevcut koşullarda hiç kimsenin Osmanlı istikrazına katılmayacağını iddia etti. Gerekece olarak da savaş ihtimalini ileri sürdü. Musurus Paşa her ne kadar şu anda imparatorluğun barış durumunda olduğunu söylese de, İngiliz bakan Yunanistan ile sınır sorunlarının savaş ihtimali içerdiğini ileri sürmüştü. Musurus Paşa muhatabını, eğer Yunanistan saldırırsa gücün güç ile geri püskürtüleceğini söyleyerek cevaplayacaktır. Oysaki mali açıdan Babıâli sadece dört ay sonra bazı vergi gelirlerinin yönetimin Osmanlı Bankası ve Galata bankerlerine terk edecekti.

²⁵ BOA., HR.SYS., 893/1/19 (16 Temmuz 1879)

²⁶ BOA., HR.SYS., 893/1/13 (24 Haziran 1879)

1879 yılının Kasım ayında Babıâli iç ve dış borçların ödenmesiyle ilgili bir kararname yayınladı.²⁷ Kararname ile Ocak 1880'den itibaren yıllık 1.350.000 lira iç ve dış borçların faiz ödemelerine tahsis ediliyordu. Bu para Osmanlı Bankası ve Galata bankerleriyle imzalanan konvansiyonunun maddeleriyle güvence altına alınmıştı.²⁸ Devletin bazı gelir kalemleri Osmanlı Bankası ile Galata bankerlerine teslim edilecekti. Kıbrıs ve Doğu Rumeli gelirleri de on yıl süreyle tahvil sahiplerine garanti olarak bırakıldı. Kararnameyle Rüsûm-ı Sitte idaresi kurulmuştu. 1881'de yerini Duyun-ı Umumiye idaresine bırakacaktır. İmparatorluk üzerinde mali denetim organlarının oluşum sürecinde, farklı tahvil gruplarının sahipleri arasında da çıkar çatışmaları ortaya çıkıyordu.²⁹

Henry Layard 12 Ocak'ta Babıâli'ye Lord Slisbury'nin fermanla ilgili protestosunu ilettili. Majesteleri hükümeti Kıbrıs gelirleriyle ilişkili sadece Sultan'a ödeme yapma yükümlülüğünü üstlenmişti ve başka şahıslara ödeme yapma sorumluluğunu kabul etmiyordu.³⁰ Sava Paşa cevaben fermanla İngiliz hükümetinin tahvil sahiplerine

²⁷ BOA., HR.SYS., 893/1/58.

²⁸ Adı geçen Galata bankerlerinin listesi: Foster, E. Deveaux, Von Haas, Georges Zarifi, Salomon Fernandez, Bernard Tubini, Eustache Eugenidis, Theodore Mavrocordato, Vlasto, Barker, Stefanovich, Leonidas Zarifi, Coronio.

²⁹ Daha kararname yayınlanmadan basında hükümetin finansal sorunlarını düzene koymak için yeni düzenleme hazırlığında olduğu yönünde haberler yayınlanıyordu. Bu haberler üzerine 1858 ve 1862 borç komisyonları ortak protesto kaleme alarak 8 Kasım'da Babıâli'ye gönderdiler. 1858 ve 1862 borçlanması alacaklılarının Osmanlı İmparatorluğu'nun genel gelirleri üzerinde önceliği bulunduğu, İstanbul'un octroi ve gümrük vergilerinin 1858 borçlanmasının özel teminatı olarak tahsis edildiği; tütün, tuz, pul, patent vergilerinin 1862 borçlanmasına ipotekli olduğu söyleniyordu. Yazıda ayrıca bu borçlanmaların diğer borçlanmalarda olmayan bir imtiyazı bulunduğu, alacaklılara özel güvence olarak ipotek edilmiş gelirlerin doğrudan ve alacaklılar hesabına toplanması için fermanlar ile İstanbul'da sendikalar oluşturulduğu söylenmişti. Yazıya göre; bu hak Berlin kongresinde de tanınmıştı; 11 no'lu protokolde Rus temsilcisi Count Schouvaloff Rusya'nın legaliteye saygı gösterilmesini önermiş, bunun da öncelikli ipotekler olduğunu dile getirmişti. Ayrıca 18 no'lu protokolde yer alan ve tüm güçlerin katıldığı deklarasyon hatırlatılıyordu. Deklarasyonla Babıâli'ye İstanbul'da hükümetleri tarafından görevlendirilen uzmanlardan oluşan finansal komisyon bulunduğu, komisyonun tahvil sahiplerinin şikayetlerini incelemek ve tahvil sahiplerinin Osmanlı İmparatorluğu'nun finansal koşullarıyla uyumlu olacak em etkin çözümleri önermekle görevli olduğu hatırlatılmıştı. Yazının devamında komisyonerler olarak aşağıda imzası bulunanların tahvil sahiplerine taahhüt edilen güvencelerin Galata bankerlerine yeniden taahhüt edilmeyeceği ifade edilmişti. Yazı ile Babıâli tahvil sahipleri adına protesto edilmişti. Yazının altına şu imzalar vardır: Bouverie, Roger Eykyn, H. A. Withers, Rumball. BOA., HR.SYS., 893/1/47-48-49.

³⁰ BOA., HR.SYS., 893/1/60 (12 Ocak 1880)

karşı borçlu olduğunun söylenmediğini, sadece Sultan'ın bu gelirleri alacaklılara tahsis etme hakkını kullandığını yazdı.³¹

Sava Paşa'nın bu açıklaması, Kıbrıs gelirlerinin devletin hangi borcunun faizlerine tahsis edileceği hakkındaki tartışmayı sonlandırmaya yeterli değildi. 1875'de Osmanlı hükümeti borç ödemelerini durdurunca, mali çevrelerde krizi aşabilmek amaçlı çeşitli projeler üretilmişti ve projelerde tahvil sahiplerine verilecek garantiler arasında Kıbrıs Adası safi gelirleri de sayılıyordu.³² 1881'de Duyun-ı Umumiyye idaresine tahsis edilecek gelirler arasında Kıbrıs gelirleri de vardır. Fakat bu gelir faiz ödemelerine İngiliz hükümetince bizzat tahsis edileceğinden, hiçbir zaman tahvil sahipleri adına hareket eden Duyun-ı Umumiyye idaresinin kullanımına girmeyecektir. Dolayısıyla Babîâli de ada gelirlerinden alacağı payı hiçbir zaman tahsil edemedi.

3. İngiltere Borçlar Karşılığı Kıbrıs Vergisine El Koyuyor

29 Mart 1880'de İngiliz büyükelçiliği aldığı talimata uygun olarak 1879-1880 mali yılı Kıbrıs gelir fazlasının 11.121.951 metal kuruş olduğunu, 29.574 kuruşun 1877 borçlanmasının geri ödemesi için düşüldüğünü, geri kalan 11.092.377 metal kuruşun İstanbul'daki Osmanlı Bankası'na Babîâli hesabına yatırıldığını bildirdi. Yine aynı bankaya, 3 Şubat 1879 sözleşmesine göre 5000 sterlin de yatırılmıştı.³³ Layard 8 Nisan 1880 tarihli 89 no'lu nota ile 1878-1879 mali yılı Kıbrıs gelirlerine ait bu ödemelerin yapıldığı bilgisini Babîâli'ye ilettili.³⁴

17 Nisan'da Babîâli Osmanlı Bankası'ndan bir yazı aldı. Yazıda bankanın sadece aracı rolü olduğu, fonun sahibinin talimatlarına göre hareket etmek zorunda bulunduğu bildirilmişti.³⁵ İngiliz hükümeti bankadan, Babîâli'nin 1878-1879 mali yılına ait tüm alacak haklarından vazgeçtiğini gösteren imzalı yazı karşılığında parayı ödemesini istemişti. Babîâli henüz rakamlar üzerinde anlaşma sağ-

³¹ BOA., HR.SYS., 893/1/44 (23 Mart 1880)

³² Örneğin Tocqueville projesinde garanti kalemleri arasında Kıbrıs Adası safi geliri sayılıyordu. (Mehmet Hakan Sağlam, **Osmanlı Devleti'nde Moratoryum 1875-1881 Rüşsum-ı Sitte'den Düyun-ı Umumiyye'ye**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2007, s. 45.)

³³ 11.092.399 kuruş rakamına nasıl ulaşıldığı Biddulph tarafından yazılan 29 Mart 1880 tarihli mektupta açıklanmıştı. BOA., HR.SYS., 893/1/63.

³⁴ BOA., HR.SYS., 893/1/64 (08 Nisan 1880)

³⁵ BOA., HR.SYS., 893/1/66

lanmadığından istenilen yazıyı vermekte tereddüt etti. 22 Nisan'da 53 sayılı nota ile İngiliz büyükelçiliğine başvurarak, bankaya her iki tarafın haklarını koruyacak basit bir yazıyla paranın Babîâli'ye teslimi için talimat vermesini istedi.³⁶ İngiliz büyükelçiliği, kuruş ve sterlin olarak yapılan iki ayrı ödeme için ayrı ayrı basit yazı verilmesi koşuluyla bu talebi kabul etti.³⁷

Bu sorunun çözülmesi de Osmanlı hazinesinin parayı tahsil edebilmesine yetmedi. 15 Temmuz 1880'de Babîâli adına İngiliz sefir Goschen'e gönderilen yazıda, 11.092.377 metalik kuruşun yeterli miktarda paranın temin edilememesi nedeniyle sadece bir milyon kuruşluk kısmının metal kuruşla, geri kalan miktarın ise diğer para cinsleriyle ödenmesinin teklif edildiği, bu teklifin hazine tarafından kabulünün mümkün olmadığı bildirildi.³⁸ Cevap alınamaması üzerine aynı bilgi Asım Paşa'nın 13 Eylül tarihli yazısıyla tekrar edildi.³⁹ Hariciye Nazırı Asım Paşa, Musurus Paşa'yı Lord Granville nezdinde girişimlerde bulundurmakla görevlendirerek konuyu Londra'ya taşıdı.⁴⁰ Kur konusunda da gelecek senelere emsal teşkil etmemesi koşuluyla fedakarlığı kabul etti. Babîâli ödenecek miktarın hazinenin tüm alacağına karşılık gelmeyeceğini ileri sürüyordu.⁴¹ Oysa ki bu miktarın bile tahsili mümkün olmayacaktır.

Lord Granville'in Musurus Paşa'ya gönderdiği 10 Mart 1881 tarihli yazıda müjdeyi verdi! Majestelerinin hükümetinin Babîâli'nin teklifini kabul ettiğini bildirdi.⁴² 1879-1880 mali yılı gelirlerinden adanın yönetim giderleri düşüldükten sonra kalan paranın 1855 borçlanmasına tahsis edilmek üzere İngiltere Bankası'na havale yapılması için İstanbul'daki büyükelçiliğe talimat gönderilmişti. On yıl sonra liberal politikacı William Harcourt bu karar hakkında şu tespiti yapacaktır: "Kıbrıs; kendisinden elde ettiğimiz geliri, başka yerlerde, başka maksatlarla harcadığımız tek müstemlekedir."⁴³

³⁶ BOA., HR.SYS., 893/1/73

³⁷ BOA., HR.SYS., 893/1/70

³⁸ BOA., HR.SYS., 893/1/74 (15 Temmuz 1880)

³⁹ BOA., HR.SYS., 893/1/80 (13 Eylül 1880)

⁴⁰ BOA., HR.SYS., 893/1/85 (31 Ocak 1881)

⁴¹ BOA., HR.SYS., 893/1/91. (22 Nisan 1881)

⁴² BOA., HR.SYS., 893/1/92. (10 Mart 1881)

⁴³ Nasim Zia, *Kıbrıs'ın İngiltere'ye Geçışı ve Adada Kurulan İngiliz İdaresi*, Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1975, s. 102.

Ada gelirlerinin 1855 borçlanmasına tahsis edildiğinin Musurus Paşa'ya tebliğinden üç ay önce Kıbrıs işleri Dışişleri Bakanlığı'ndan alınıp Koloniler Bakanlığı'na verilmişti. Aynı yazıdan üç hafta önce de Lord Granville, Babıâli 1855 borçlanması faizlerini ödemediğinden İngiliz hazinesinin konsolide fonlar üzerinden 40.304 sterlin ödeme yapılması için talimat vermek zorunda kaldığını bildirmiş, Babıâli'nin gerekli önlemleri acilen almasını istemişti.⁴⁴ 1880 İngiltere Bankası'nın verdiği rakamlara göre 1880 Aralık ayında 1855 istikrazının ödenmemiş faiz ve tiraj toplamı 527.500 sterline ulaşmıştı.⁴⁵

Lord Granville ada gelirlerinin 1855 borçlanmasına tahsis edilmesini Babıâli'nin İngiliz büyükelçiliğine önerdiğini ileri sürmüştür. Bu iddia Musurus Paşa tarafından İstanbul'a iletildi.⁴⁶ Hariciye Nazırı Asım Paşa ise bunun mümkün olmadığını, Osmanlı hükümetinin Rüsûm-ı Sitte anlaşması ile ada gelirlerini iç ve dış borçlara tahsis ettiğini Musurus Bey'e bildirdi.⁴⁷ Aynı yazıda Babıâli'nin kur konusundaki tezleri de tekrar edilmişti.

İngiliz büyükelçiliğinden Asım Paşa'ya gönderilen 1 Şubat tarihli yazıda ise aksine iddialar yer alıyordu. İddiaya göre Maliye Nazırı Subhi Paşa görevden ayrılmadan önce drogman aracılığıyla İngiliz büyükelçiliğine, 1879 yılı gelirleri karşılığı olan 85.000 lirayı 1855 istikraz faizlerine tahsisi için hazır olduklarını söylemişti.⁴⁸ Yazıda 1879 yılı için kabul edilen kurun tüm hesaplamalar için mi yoksa sadece 1855 borçlanmasına tahsis mühletince mi geçerli kabul edilmesinin önerildiği soruluyordu. Yazı Hariciye Nazırı Asım Paşa'nın Maliye Nazırı'nı bu noktalarda açıklamalar yapmaya teşvik etmesi için kaleme alınmıştı.

Osmanlı hazinesinin hassas vaziyeti nedeniyle Babıâli meselenin bir an önce çözüme kavuşturulmasını istiyordu. Fakat ada gelirlerinin 1855 istikrazının borç ödemelerine tahsis edilmesi, Galata bankerleriyle imzalanan konvansiyonu ihlal etmek anlamına gelecekti. İngiliz hükümeti adına Musurus Paşa'ya faiz ödemeleri için bu

⁴⁴ BOA., Hariciye İdari Kısım Evrakı (HR. İD), 200/6/2 (19 Şubat 1881)

⁴⁵ BOA., HR.İD., 200/5/2 (08 Aralık 1880)

⁴⁶ BOA., HR.SYS., 893/1/94 (12 Mart 1881)

⁴⁷ BOA., HR.SYS., 893/1/96 (07 Mayıs 1881)

⁴⁸ BOA., HR.SYS., 893/1/97.

maddi güvenceden vazgeçmeyi düşünmedikleri söylenmişti.⁴⁹ Asım Paşa'nın 2 Kasım 1881 tarihli yazısında da belirtildiği gibi, imparatorluk hükümeti 1855 istikrazının faiz ödemelerine başka gelirlerini tahsise hazırdı. Ada gelirlerini bu iş için kullanmak istemiyordu.⁵⁰

Londra'da görüşlerini kabul ettiremeyen Babıâli bu sefer de Fransız hükümetinin kapısını çaldı. Paris sefiri Esad Paşa'ya gönderilen 2 Kasım tarihli talimatta Babıâli'nin 1855 istikrazı için başka gelirlerini kullanmaya hazır olduğu, Kıbrıs gelirlerinin ise bu amaçla kullanmasının mümkün olmadığı yazılmış, Fransız hükümeti nezdinde girişimlerde bulunması istenmişti.⁵¹ Fakat Fransa'da hükümet istifa etmişti ve Esad Paşa hükümet krizi nedeniyle konuyu görüşebileceği muhatap bulamıyordu. Zaten Paris konuya başka önceliklerle bakıyordu.

Hem Londra hem de Paris hükümetleri, faizler karşılığı tahsis ettikleri avansların tahsili için çabalıyorlardı. Dufferin 27 Şubat 1882'de İngiliz hükümetinin faizler için tahsis ettiği avans miktarının 224.565 sterline ulaştığını Babıâli'ye bildirdi ve ödenmesini istedi.⁵² Fransız Büyükelçiliği de 19 Mart'ta benzer bir yazıyı Asım Paşa'ya gönderdi.⁵³ Bu baskılar üzerine Babıâli avansların, Kıbrıs gelirlerinin güncel faiz ödemelerinden arta kalan parayla kapatılmasını teklif edecektir.⁵⁴ Bu teklif İngiltere'de memnuniyetle karşılandı. Ada'daki komiserliğine 1879-1880 mali yılına ait 274.880 sterlin tutarındaki ada gelirlerinin tamamının Londra'ya transfer edilmesi talimatı verildi. Bu tutar faiz ödemelerinden arta kalan ve Babıâli'ye tahsis edilen fakat Babıâli tarafında, rakam üzerinde mutabakat sağlanamaması nedeniyle kabul edilmeyen 52.538 sterlini de kapsıyordu.⁵⁵ Bu adımlar da Babıâli'nin lehine kalıcı çözüm için yeterli olmayacaktır.

Konu üzerinde çalışan imparatorluk komisyonunun taleplerine İngiliz büyükelçiliği tarafından hükümet talimatları gerekçe gösterilerek olumsuz cevap verilmesi nedeniyle, Babıâli 1883'de Saint

⁴⁹ BOA., HR.SYS., 893/1/105(28 Ekim 1881)

⁵⁰ BOA., HR.SYS., 893/1/104 (02 Kasım 1881)

⁵¹ BOA., HR.SYS., 893/1/107 (02 Kasım 1881)

⁵² BOA., HR.İD., 200/13/1 (27 Şubat 1882)

⁵³ BOA., HR.İD., 200/14/1

⁵⁴ BOA., HR.İD., 200/12/1 (29 Nisan 1882)

⁵⁵ BOA., HR.İD., 200/19/1.

James hükümetine doğrudan başvurma ihtiyacı duydu.⁵⁶ Kıbrıs gelirleri hakkında hala uzlaşma sağlanamamıştı. Musurus Paşa, Lord Granville ile görüştüğünde, konuyu sömürgeler bakanlığına iletceği, gelen bilgiyi kendisine aktaracağı cevabını aldı.⁵⁷ Cevap, 17 Temmuz'da geldi.⁵⁸ Lord Granville cevap yazısının ekine, İstanbul'daki İngiliz büyükelçiliğinin 13 Kasım 1882 tarihli memorandumunu⁵⁹ eklemişti. Bu yazışmalarla İngiliz hükümetinin ada gelirlerinden yapılacak düşümlerle ilgi görüşleri açıklanıyordu. Lord Granville yazılı cevabında, Babîali talep ettiğinde hükümetinin gerekli açıklamaları yapmaktan mutluluk duyacağını yazmıştı. Babîali yazışmalara, Musurus Paşa'ya gönderdiği ve taleplerinin müsteşar nezdinde tekrar dile getirilmesini isteyen talimatıyla cevap verdi.⁶⁰

1883 yılında Osmanlı sefreti ile İngiliz hükümeti arasında çeşitli notlar gidip gelmiştir. İngiliz hükümeti bu yazışmaları Babîali'nin önüne sorunun çözülmüş olduğuna ilişkin kanıt olarak koyacaktır.

Söz konusu yazışmaların konularından biri de, Babîali'nin ada gelirlerinin faiz ödemelerinden arta kalan kısmıyla kapatmayı kabul ettiği avanslardır. Türk hükümetinin hesaplarına göre iki hükümetin 1 Şubat 1882 yılına kadar toplam avans tahsisatı 203.809 sterlindi. İngiliz hükümeti ise 18 Ekim'de rakamın 266.014 sterline yükseldiğini bildirmişti. 26 Nisan 1883'de Arifi Paşa, Londra sefiri Musurus Paşa'yı hesaplardaki farklılığın giderilmesi için İngiliz muhaptaplarıyla görüşmekle görevlendirmişti.⁶¹ Babîali kendi hesaplarını kabul ettirerek farkın kendisine geri ödenmesini bekliyordu.⁶² Lord

⁵⁶ BOA., HR.SYS., 893/1/114 (24 Mayıs 1883)

⁵⁷ BOA., HR.SYS., 893/1/116 (02 Haziran 1883)

⁵⁸ BOA., HR.SYS., 893/1/119 (17 Temmuz 1883)

⁵⁹ BOA., HR.SYS., 893/1/120-121-122.

⁶⁰ BOA., HR.SYS., 893/1/128 (20 Eylül 1883)

⁶¹ BOA. Hariciye Sefaretler Londra Evrakı (HR., SFR., (03)) 294/14/1 (26 Nisan 1893)

⁶² BOA., HR., SFR., (03) 294/14/4. Arifi Paşa yazısının ekinde Maliye Nezareti'nin hesap tablosunu da göndermişti. Hesaplama yapılırken sırasıyla 1880, 1881 yılları için 1 Şubat ve 1 Ağustos ödeme vadeleri, 1882 yılı için ise sadece 1 Şubat ödeme vadesi toplama dahil edilmişti. 01 Ağustos ödemelerine ayrıca komisyon ödemeleri de ekleniyordu. Amortismanlar üzerinden faizlerin hesabı 1880 yılı için dört, 1882 yılı için beş geride kalan amortisman vadesiyle yapılmıştı. Bu hesaba göre şu tablo ortaya çıkıyordu.

1 Şubat 1880 vadesi:	40.304
1 Ağustos 1880 vadesi:	41.448.11.2
1 Şubat 1881 vadesi:	40.304
1 Ağustos 1881 vadesi:	41.448.11.2

Granville bu farklılığın, iki hesabın farklı tarihleri esas almasından kaynaklandığını ileri sürecektir. Lord Granville'e göre ilki 1 Şubat 1880-1 Şubat 1882 tarihlerini, kendi sunduğu hesap ise 15 Mart 1878-1 Ağustos 1882 tarihlerini kapsıyordu.⁶³ Aynı notunda, 5 tablo ile hesap dökümünü gönderdi.⁶⁴

Arifi Paşa'ya, Dufferin tarafından gönderilen 28 Şubat 1884 tarihli notta da ada gelirlerinin 92.440 sterlin olarak karara bağlandığı, 81.753 sterlinin 1855 borçlanmasının faiz ödemelerine tahsis edildiği bildirildi. Aynı yazıda Babiâli'nin söz konusu borçların faiz ödemeleri için hiçbir şey yapmadığı, gelecek senelerde oluşacak ödeme farkının 10.000 sterlini bulacağı iddia edilmiş hatta şu ifadelere yer verilmişti: "1855 Konvansiyonunun III. maddesiyle, Babiâli garantili istikrazın parça parça eritilmesi için %1 amortisman fonu sağlamak üzere angajmana girmişti; fakat bir düzenleme yapılmadı, Majestelerinin hükümeti bu güne kadar bu konuda acele etmekte tereddüt ettiyse de, böyle bir zorunluluğun hayata geçirilmesini kesin olarak ertelenmesine izin verme niyetinde değildir."⁶⁵

Dufferin notunu gönderdiğinde, borcun ödemeleri durdurulmuş olduğundan, ödenmemiş tutar birikmeye devam ediyordu. 12 Haziran 1855'de Osmanlı hükümeti ile İngiltere ve Fransa arasında imzalanan garanti anlaşmasına göre yıllık faiz ve amortismanlar 25 Haziran'da ve 25 Aralık'ta İngiltere Bankası'na yatırılmalıydı. 1876'dan itibaren faiz ve amortismanları tahsil edemeyen banka, ödeme yapılması gereken tarihlerden bir süre sonra paranın hala kendisine ulaşmadığını Londra sefaretine yazıyla bildiriyor, yazıda ödemelerin durdurulmasından itibaren biriken ödenmemiş tutarı da tebliğ ediyordu. Örneğin yukarıdaki yazışmaların devam ettiği 1884 yılı sonunda

1 Şubat 1882 vadesi:	40.304
Toplam:	203.809.2.4

⁶³ 12 Şubat 1884, Lord Granville'den Musurus Paşa'ya, **BOA.**, HR.SYS., 893/1/135.

⁶⁴ A tablosu: Bank of England tarafından hazırlanan, banka tarafından 1 Şubat 1878-1 Ağustos 1883 tarihleri arasında 1855 borçlanması için yapılmış ödemelerin dökümü; B Tablosu: İngiliz Hükümeti ile Babiâli'nin hesapları arasındaki farkın tarih aralıklarının farklı kabul edilmesinden kaynaklandığını gösteren cetvel; C tablosu: 1 Ağustos 1882 tarihine kadar İngiliz hükümeti tarafından Bank of England'a ödenen avansların tafisi için İngiliz hükümetinin takip edeceği yolun göstergesi; D tablosu: birikmiş Kıbrıs gelir fazlaları; E: 1879'da Bank of England tarafından ödenen ve Babiâli tarafından geri ödenmediği için İngiliz hükümeti tarafından bankaya ödenen hesap. Bu rakamın Kıbrıs vergilerinden düşülmesi isteniyordu. **BOA.**, HR.SYS., 893/1/135.

⁶⁵ **BOA.**, HR.SYS., 893/1/137 (28 Şubat 1884)

ödenmiş tutar 1.030.700 sterline ulaşacak, banka bu bilgiyi 05 Ocak 1885 tarihinde Musurus Paşa'ya bildirecektir.⁶⁶ Yazılar sefaret tarafından İstanbul'a iletiliyordu.⁶⁷ 1885'de birikmiş tutar 1.169.300 sterline çıkacaktır.⁶⁸

4. Amortismanların da Kıbrıs Gelirlerinden Tahsili Meselesi

1888'de yeni Londra Büyükelçisi Rüstem Paşa, Sir Julian Pauncefote ile yaptığı görüşmeden edindiği intibaları Hariciye Nazırı Said Paşa'ya şöyle aktaracaktır: Dışişleri Bakanlığı ve Koloniler Bakanlığı sorunun, Osmanlı ve İngiliz komiserlerinin çalışmaları ve İngiliz hükümetinin 1883'de kendi hesaplarının kesin olduğunu belirten yazısı ile tamamlanmış ve tamamıyla çözümlenmiş kabul ediyor. İmparatorluk hükümetince sadece belirsiz görünen noktalar üzerinde açıklamalar vermesinin kabul edildiğini ileri sürecek. Geçen beş sene boyunca mesele tartışılmamasını kendi tezlerinin kabul edildiğine kanıt olarak sunacak.⁶⁹

Rüstem Paşa ilk önce Lord Salisbury'ye başvurmuş, kendinin bu konuyu müzakere edemeyeceğini söyleyen Lord Salisbury tarafından Müsteşar Sir Pauncefote'a yönlendirilmişti. Pauncefote da konunun çok karmaşık olduğunu ve birçok departmanın yardımı ile konuşulabileceğini söylemişti.

Yine de Rüstem Paşa memorandum ile şansını denemeye karar verdi. 19 Mart 1888 tarihli bu memorandumda,⁷⁰ 17 Temmuz 1883 tarihli İngiliz memorandumu hakkında Babıâli'nin görüşlerinin açıklandığı belirtilmişti. Beş yıl gecikmeli cevapta Rüstem Paşa Babıâli'nin çözüme ulaşabilmek amacıyla sadece tapu gelirlerinin toplamını beş bin sterlin olarak kabul etmeye hazır olduğunu bildirdi. Bu rakam 1879 yılında Karateodori Paşa ile Sir Henry Layard arasındaki görüşmelerde tespit edilmiş, o güne kadar Babıâli tarafından tasdik edilmemişti. Babıâli tuz madenlerinin işletilmesi konusunda da İngiliz önerisini kabul etmiş, yani söz konusu madenlerin gelirleri Duyun-u Umumiyye idaresine terk edilmiş, sadece tablolarda İmpa-

⁶⁶ BOA., HR.İD., 200/30/2 (05 Ocak 1885)

⁶⁷ BOA., HR.İD., 200/30/1 (07 Ocak 1885)

⁶⁸ BOA., HR.İD., 200/35/1 (23 Aralık 1885)

⁶⁹ BOA., HR.SYS., 893/1/154 (24 Mart 1888)

⁷⁰ BOA., HR.SYS., 893/1/155 (19 Mart 1888)

ratorluk hükümeti görüşü lehine düzeltme yapılması talep edilmişti. Memorandumda Babîâlî'nin itilafî konular hakkındaki görüşleri aktarılmıştı. İngiliz hükümeti ancak bir yıl sonra cevap verebilecektir.

1 Haziran'da Rüstem Paşa ile Julian Pauncefote memorandumun akıbetini görüşmek üzere bir kez daha bir araya geldi. Dosyalar Koloniler Bakanlığı'na iletilmişti. Fakat yazışmalar hem çok hacimliydi hem de uzun yıllar geriye gidiyordu. Arşiv evraklarının tekrar incelenmesi gerekecekti. Bu gerekçeleri ileri süren Pauncefote kısa sürede sonuca varmanın mümkün olmadığını söyledi.⁷¹

En ufak kaynağa bile ihtiyaç duyan Babîâlî daha fazla beklemek istemiyordu. Hariciye Nazırı Said Paşa, Rüstem Paşa'ya gönderdiği 68 sayılı talimatta, bütçeye kaydedilen paranın tahsili için çalışmasını istedi. Rüstem Paşa bu talimata verdiği cevapta İngiliz hükümetinin ödemeyi kabul ettiğine ilişkin elindeki evraklarda kayıt bulamadığını yazdı ve varsa belgelerin gönderilmesini istedi.⁷² Said Paşa 31 Temmuz tarihli yazısında, uzun süreli sıkıntıya neden olan sorunun çözüme kavuşturulabilmesi için çabalara devam edileceğini, bu süreçte acil tahsilat için çalışılması gerektiğini hatırlattı.⁷³ Yazı ekinde vezirlik tezkeresi de göndermişti. Fakat Londra'dan beklenen olumlu cevap gelmedi. Said Paşa 22 Ağustos'ta Rüstem Paşa'ya, "cevabınızı sabırsızlıkla bekliyoruz" diye yazacaktır.⁷⁴

Rüstem Paşa'nın 23 Kasım 1888 tarihli raporunda da belirttiği gibi Osmanlı İmparatorluğu'na ödenmesi gereken miktar düşüldükten sonra kalan Kıbrıs vergi gelirleri adanın idari masraflarını karşılamaya yetmiyordu. Bu yüzden hükümet her sene parlamentoya sübvansiyon başvurusu yapmak zorunda kalıyordu. Rüstem Paşa'nın verdiği bilgiye göre bu rakam kırk ila altmış bin arasında değişiyordu ve parlamentoda yaşanan itirazlar nedeniyle hükümet adanın idari giderlerinde tasarrufa gitmek zorunda kalmıştı.⁷⁵ Öte yandan 1878 konvansiyonu hükmünce İngiltere'nin yapacağı ödeme adanın güncel mali tablolarına göre değil, Osmanlı yönetimi altındaki son beş yılın ortalamasına göre hesaplanmalıydı.

⁷¹ BOA., HR.SYS., 893/1/160 (02 Haziran 1888)

⁷² BOA., HR.SYS., 893/1/166 (07 Temmuz 1888)

⁷³ BOA., HR.SYS., 893/1/163 (31 Temmuz 1888)

⁷⁴ BOA., HR.SYS., 893/1/170 (22 Ağustos 1888)

⁷⁵ BOA., HR.SYS., 893/1/ 172 (23 Kasım 1888)

1855 istikrazı için garanti sözleşmesi Kıbrıs gelirlerine el konulması için uygun fırsatı yaratmıştı. Hatta faiz ödemelerinden arta kalan miktar ortaya çıkarsa, 1855 borçlanması bu paraya el konulması için de gerekçe üretebiliyordu.

1855 istikrazı garanti sözleşmesine göre Babıâli'nin yüzde bir amortisman fonu oluşturması gerekiyordu. Rüstem Paşa'nın İngiliz hükümetinden aldığı 15 Ağustos tarihli yazıdaki şu cümle dikkat çekicidir: “Garantili istikrazın amortisman fonlarıyla ilgili Babıâli'ye ilettiğimiz taleplerimizden vazgeçmeye hazır olsak bile, emrinizde 100.000 sterline yaklaşan bir yekûnun olacağına nasıl kanaat getirdiğinize inanamıyorum.”⁷⁶

Rüstem Paşa aldığı cevaba istinaden İstanbul'a şu görüşünü aktaracaktır: “Eğer 1855 istikrazı için amortisman fonu oluşturulması amacıyla gerekli tedbirler alınmamış ise, İngiliz hükümeti kendisini, yıldan yıla elinde biriken fazlalığın üstünü bu amaçla alıkoymak için zorlanmış hissedecektir.”⁷⁷

İmparatorluğun Kıbrıs vergilerinden alacağı yaklaşık 93.000 sterlin (92.799 sterlin) olarak hesaplanıyordu. Bu rakamın 82.000 sterlini 1855 istikrazının faiz ödemelerine tahsis edilmiş, geri kalanın amortisman fonu olarak İngiliz hükümeti tarafından elde tutulmuştur. Hazine tarafından Avam Kamarası'nın 19 Mayıs 1892 seansında verilen bilgiye göre bu toplam 77.000 sterline ulaşacaktır.⁷⁸ Ödemeler durdurulmuş olmasına rağmen her sene Mayıs ayında, Osmanlı sefaretinin de katılımıyla İngiltere Bankası'nda çekiliş yapıyordu. Tahvil numaraları Times, Morning Post ve Daliy News gazetelerinde yayınlanıyor, önemli Fransız gazetelerinde de yayınlanması amacıyla liste Paris'e gönderiliyordu.⁷⁹ Borcun ödemelerinde aracılık

⁷⁶ BOA., HR.SYS., 893/1/176 (15 Ağustos 1888)

⁷⁷ BOA., HR.SYS., 893/1/175 (18 Ağustos 1888)

⁷⁸ BOA., HR.SYS., 893/1/190-191-192.

⁷⁹ 1884-1896 tarihleri arasındaki çekiliş tarihleri:

09 Mayıs 1884 BOA., HR.İD., 200/26/1(17 Mayıs 1884)

04 Mayıs 1885 BOA., HR.İD., 200/32/1(13 Mayıs 1885)

05 Mayıs 1886 BOA., HR.İD., 200/36/1(15 Mayıs 1886)

11 Mayıs 1887 BOA., HR.İD., 200/40/1(21 Mayıs 1887)

14 Mayıs 1888 BOA., HR.İD., 200/42/1(23 Mayıs 1888)

17 Mayıs 1889 BOA., HR.İD., 200/45/1 (24 Mayıs 1889)

02 Mayıs 1890 BOA., HR.İD., 200/47/1(15 Mayıs 1890)

11 Mayıs 1891 BOA., HR.İD., 200/52/1(15 Mayıs 1891)

görevi İngiltere Bankası'na aitti ve banka bu hizmeti karşılığı yıllık 1.144,11,2 (1.114 sterlin, 11 şilin, 2 pens) komisyon alıyordu.

İngiliz hükümeti Rüstem Paşa'nın 19 Mart memorandumuna cevabın gecikmesini maddi gerekçelerle açıkladı. Babıâli 1883'de İngiltere'nin ilettiği hesaplara beş yıl boyunca cevap vermemişti. Şimdi de geri dönüp yeniden hesapları gözden geçirmek sorunlara neden oluyordu. Bu hesaplar üzerinde çalışan ve konunun detaylarını bilen memurlar el altında değildi ve hesapların yeniden baştan yapılması gerekiyordu.⁸⁰ Rüstem Paşa durumu şöyle özetledi: “Bu konuyu İmparatorluk hükümetinin arzuları doğrultusunda sonuçlandıramaktan büyük üzüntü duyuyorum; fakat Ekselansları bana hak verecektir ki, Maliye beş yıl boyunca konuyu uykuya yatırdıktan sonra, burada birkaç günde sonuçlandırmak imkansızdır.” Nitekim 1889 Ocak ayında hesap çalışmaları hala devam ediyordu. Maliye Bakanı Goschen ilk verilere göre 1883 hesaplamalarında modifikasyona gitmeye gerek olmadığını düşünüyordu. Yine de detaylı bilgilerin daha sonra verileceğini bildirdi.⁸¹ Mart ayına gelindiğinde Said Paşa hala İngiliz hükümetinin cevabının bir an önce alınabilmesi için Rüstem Paşa'ya talimat yazmaya devam ediyordu.⁸²

Londra hükümetinden beklenen cevap Rüstem Paşa'ya hitaben 13 Mart 1889'da kaleme alınmıştır.⁸³ Salisbury cevabın neden geciktğini açıklayan yazı ekinde Koloniler Bakanlığı'nın 28 Şubat tarihli memorandumunu da gönderdi.⁸⁴ Rüstem Paşa'nın 19 Mart ve 7 Temmuz 1888 tarihli memorandumlarına İngiltere yaklaşık bir yıl sonra cevap vermişti. Rüstem Paşa aldığı cevabı Fransızcaya çevirip 20 Mart'ta İstanbul'a iletti.⁸⁵ Ada gelirlerinin net dökümü, kur mese-

06 Mayıs 1892 **BOA.**, HR.İD., 200/57/1(14 Mayıs 1892)

09 Mayıs 1893 **BOA.**, HR.İD., 200/60/1(20 Mayıs 1893)

21 Mayıs 1894 **BOA.**, HR.İD., 200/65/1(30 Mayıs 1894)

21 Mayıs 1895 **BOA.**, HR.İD., 200/68/1. (27 Mayıs 1895)

22 Mayıs 1896 **BOA.**, HR.İD., 200/83/1 (13 Haziran 1896)

14 Mayıs 1897 **BOA.**, HR.İD., 201/2/1 (22 Mayıs 1897)

⁸⁰ Lord Salisbury İngiliz hükümetinin cevabını iletirken gecikmeyi yine aynı gerekçeyle açıklayacaktır. 1882 hesaplarının detaylarını Biddulph biliyordu ve onun İngiltere'ye dönüşünü beklemek gerekmişti. **BOA.**, HR.SYS., 893/1/211 (13 Mart 1889)

⁸¹ **BOA.**, HR.SYS., 893/1/182 (08 Ocak 1889)

⁸² **BOA.**, HR.SYS., 893/1/183(18 Mart 1889)

⁸³ **BOA.**, HR.SYS., 893/1/211 (13 Mart 1889)

⁸⁴ **BOA.**, HR.SYS., 893/1/194-195-196-197-198

⁸⁵ **BOA.**, HR.SYS., 893/1/212 (20 Mart 1889)

lesi, tapu gelirleri, pansiyonlar konusu gibi itilafli konular hakkında İngiltere temel olarak eski pozisyonunda ısrar ediyordu.

1892’de Babıâli kalıcı çözüm adına gelir artışını 10.507.110 kuruş kabul etti, fakat geçmiş on dört yılın hesaplarının tasfiyesini istedi.⁸⁶ Babıâli’nin bir an önce cevap almaktaki telaşına rağmen İngiliz hükümeti karşı görüşünü 7 Şubat 1893’de Rüstem Paşa’ya ilettilti.⁸⁷

İngiliz hükümeti Babıâli’nin hesapları kabul etmesinden mutluluk duyduğunu belirtilmiş, hemen ardından 1855 istikrazıyla ilgili konvansiyonun amortisman fonuyla ilgili hükümleri hatırlatılmıştı. Majestelerinin hükümetinin ada gelirlerinin, istikraz faiz ödemeleriyle eritilmeyen bu küçük artışına el koymayı görevi kabul ettiği ve bu artışı amortisman tahsis edeceği bildirmişti. Kıbrıs gelirlerinin faiz ödemelerinden artan kısmının 97.400 sterline ulaşacağı hesaplanıyordu. İngiliz hükümeti bu paranın 1876’da geri alınması gereken tahviller için kullanılmasını öngörüyordu. Yazıda Babıâli’ye teslim edilecek tuzları teslim alması için Larnaka’ya gemi gönderilmesinin önerildiği, fakat bu önerinin cevapsız kaldığı iddia edilmişti. İngiliz hükümeti, yıllık 5208 ton tuzun Osmanlı otoritelerine teslimi için gerekli talimatları vermeye hazırıldı.

Babıâli her ne kadar ısrarlarını sürdürse de Rüstem Paşa 14 Nisan 1893 tarihli raporunda, bütün çabalarına rağmen İngiliz hükümetinin eski kararını değiştirmenin mümkün olmadığını yazacaktır.⁸⁸

5. İngiliz Teklifi: 1855 Borcunun Kapitalizasyonuna Karşı Adanın Tamamı

Babıâli Kıbrıs gelirini kurtarabilmek için 1896’da yeni girişimde bulundu. 1855 borçlanmasını yeni borçlanmayla değiştirmeyi denedi. 23 Nisan 1896’da Londra Büyükelçisi Antopulos Paşa, Lord Salisbury ile görüştü. 1855 istikrazıyla ilgili müzakerelerin devamı amacıyla maliye bakanlığının üst düzey bürokratlarından Edward Hamilton’a gerekli talimatların verilmesini istedi.⁸⁹

Hariciye Nazırı Tevfik Paşa Londra sefaretine gönderdiği 2 Mayıs 1896 tarihli yazısında, halen Paris’te bulunan Joseph Azarian’ın

⁸⁶ BOA., HR.SYS., 893/1/193(02 Nisan 1892)

⁸⁷ BOA., HR.SYS., 893/1/222 (07 Şubat 1893)

⁸⁸ BOA., HR.SYS., 893/1/225 (14 Nisan 1893)

⁸⁹ BOA., HR.İD., 200/75/1 (23 Nisan 1896)

1855 istikrazında değişiklik ile ilgili önemli bilgiler verebileceğini bildirdi; gelişmelerin kendisine iletilmesini istedi.⁹⁰ 1891'de Rothschild & Sons firmasıyla yapılan anlaşmayla 1877 istikrazı, 1894'de Rothschild firması ve Osmanlı Bankası ile yapılan anlaşmayla 1854 ve 1871 istikrazları yeni tahvillerle değiştirilmişti. Azarian bu operasyonlarda görev almıştı.⁹¹ Aynı çabayı 1855 istikrazı için de göstermeyi arzuladığını söyleyecektir.

Azarian değişiklik tasarısı hakkındaki değerlendirmelerini 4 Mayıs⁹² ve 19 Mayıs'ta⁹³ Antopulos Paşa'ya sundu. Azarian'a göre 1855 borçlanmasından geriye kalan toplam 3.815.200 sterlin değerindeki kağıtlar temelde iki nedenden İmparatorluk maliyesini olumsuz etkiliyordu: Ödemelere 72.127 sterlini Mısır vergilerinden 92.500 sterlini Kıbrıs gelirlerinden oluşmak üzere toplam 164.627 sterlin tahsis ediliyordu. Dolayısıyla istikraz sözleşmesine göre yıllık faiz oranı yüzde dört olmasına rağmen pratikte bu oranın üzerinde tahsisat yapılıyordu. İngiltere ve Fransa'nın garantörlüğü nedeniyle İmparatorluk hükümeti ödemeyi üstlenmek zorunda kalıyordu. Amortisman ödemeleri 1876'da durdurulmuş olmasına rağmen çekilişler devam ediliyordu. Çekilişte çıkan tahvil numaraları yayınlanıyor, amortismanları ödenmediği için yıllık faizi almaya devam ediyorlardı. Borç miktarı azalmadığı için de borcun tamamı kapatılmadığı sürece hükümet 164.627 sterlin ödemeye devam edecekti.

Londra'da bulunduğu dört haftada konuyu detaylı incelediğini

⁹⁰ BOA., HR.İD., 200/75/2 (02 Mayıs 1896)

⁹¹ 1894 yılında Maliye Nazırı ile görüşen Azarian, Rothschild ve Sons şirketiyle 1854 ve 1871 istikrazlarının konversiyonu için avantajlı uzlaşmanın sağlanabileceği güvencesi vermesi üzerine Said Paşa Londra Sefiri Rüstem Paşa'yı Rothschild ile temasa geçmekle görevlendirmişti. BOA., HR.İD., 208/51/1 (21 Mart 1894). Rothschild, talimatı aldığı gün kendisiyle görüşen Rüstem Paşa'ya bu operasyonda sorumluluk üstlenmekten memnuniyet duyacağını söylemesi üzerine süreç başlamıştı. BOA., HR.İD., 208/51/3 (21 Mart 1894) Görüşmeden yaklaşık bir hafta sonra Rothschild, Azarian'ı Rüstem Paşa'ya gönderdi. Osmanlı Bankası ile mutabakat sağladıklarını, eğer hükümet uygun bulursa müzakereler için şirketinden bir yetkiliyi İstanbul'a hemen göndermek istediklerini Azarian aracılığıyla bildirdi. BOA., HR.İD., 208/52/1 (29 Mart 1894) Ertesi gün Rothschild aynı isteğini Rüstem Paşa ile bizzat görüşerek tekrarladı. BOA., HR.İD., 208/53/1 (30 Mart 1894) Nisan ayında Rothschild konversiyonun koşulları için ilk önerilerini Rüstem Paşa'ya iletcektir. BOA., HR.İD., 208/57/1. (17 Nisan 1894) 14 Mayıs'ta Sadi Paşa Sultan'ın konversiyon için yetki iradesini imzaladığını bildirdi. Azarian Pere et Fils şirketi XX. Yüzyılın başında da, Rothschild şirketinin Doğu'daki mali işlemlerinde partner olarak çalışacaktır.

⁹² BOA., HR.İD., 200/77/2 (04 Mayıs 1896)

⁹³ BOA., HR.İD., 200/79/2 (19 Mayıs 1896)

belirten Azarian borcun kapitalizasyonunu önerdi. Böylece 1855 borçlanmasının kapatılması ve Mısır vergileriyle Kıbrıs gelirlerinin boşa çıkartılması ile kısa süre içinde 1.750.000 sterlin tutarındaki fonun hazinenin kullanımına sunulması mümkün olacaktı. Azarian, istikrazın mevcut durumunun İmparatorluk çıkarları lehine düzenlenmesi, istikrazın faiz ödemelerine kullanılan tutarın belirli vade içinde liberasyonu, efektif toplamın önerilen operasyonla kısa vadede İmparatorluk hazinesine geri dönüşü konularında İngiliz önerisi netleşene kadar beklenmesinin doğru olacağını belirtmişti.

Azarian'a göre zaman çok değerliydi ve hükümet Londra piyasasının değişiklik tasarısı için sunduğu çok olumlu imkânları kaçıırıyordu. Politik gelişmeler bu imkanı ortadan kaldıracaktır, aynı koşulları bulabilmek için aylar hatta yıllarca beklemek gerekebilirdi. Lord Salisbury'nin yardım sözü vermiş olmasından faydalanılmıyordu. Azarian raporunda Babıâli'nin yeni fonlar yaratmakta kararlı olduğunun, 1855 istikrazının yenileştirilmesi yoluyla 1.000.000 sterlin ile 1.750.000 sterlin arasında kazanç beklendiğinin, kazancın İngiltere ve Fransa'nın garantisinde fakat belirli tarihte sınırlı yeni istikrazla mümkün olabileceğinin ifade edilmesini önerdi. Eğer Lord Salisbury bizzat devreye girmezse Fransa'nın onayının alınmasının zor olacağını da belirtmişti. Azarian'a göre 1891 ve 1894'deki başarılı operasyonlar örnek gösterilerek Lord Salisbury'nin desteğinin sağlanmasına çalışılmalıydı.

Osmanlı tarafı sürecin hızlandırılmasını istiyordu. Antopoulos Paşa yazılı projenin bir an önce gönderilmesini talep ettiğinde, Lord Salisbury konunun hukuki inceleme gerektirdiğini belirtmişti.⁹⁴ 6 Mayıs'taki görüşmelerinde de projenin kısa sürede iletilmesinin mümkün olmadığını ifade etti.⁹⁵ Lord Salisbury 18 Mayıs'ta görüşmelerinde Antopoulos Paşa'ya müzakerelerin Londra'da sürdürülmesini arzuladığını, böylece konunun gürültüye yol açmadan hızla sonlandırılabileceğini söyledi.⁹⁶ Aynı akşam gönderdiği notla da Hamilton'a konuyu ele alması için gerekli talimatların verildiğini bildirdi.

Haziran ayı başında Lord Salisbury konuyu kabinedeki meslektaşlarıyla görüştüğünü, birkaç gün içinde söz verilmiş projenin ileti-

⁹⁴ BOA., HR.İD., 200/75/3 (03 Mayıs 1896)

⁹⁵ BOA., HR.İD., 200/78/1 (07 Mayıs 1896)

⁹⁶ BOA., HR.İD., 200/73/1 (19 Mayıs 1896)

leceğini bildirdi.⁹⁷ Bu söze rağmen projenin Osmanlı sefaretine iletilmesi için Temmuz ayını beklemek gerekecektir. Antopulos Paşa, Hamilton'ın kendisinden randevu talep ettiğini 28 Haziran tarihli raporuyla bildirdi.⁹⁸

30 Haziran'da Hamilton Osmanlı sefaretini ziyaret etmiş, hükümetinin 1855 borçlanmasıyla ilgili yeni düzenlemeyi, Kıbrıs'a ciddi mali avantaj içermediği koşullarda parlamentodan geçirebileceğine inanmadığını dile getirmiştir.⁹⁹ Babıâli konversiyonu özellikle yıllık Kıbrıs gelirlerini serbest bıraktırmak için istiyordu. Antopulos Paşa İngiliz görüşünün ada üzerinde Sultan'a ait egemenlik haklarını ortadan kaldıracaklarını söylese de cevap hakkının Babıâli'ye ait olduğunu, İngiliz hükümetinin mali avantaj ile neyi kastettiğini yazılı olarak iletmesi gerektiğini ifade etti.

Antopulos Paşa ertesi gün Lord Salisbury ile görüştü.¹⁰⁰ Aynı cümleleri İngiliz bakana tekrar etti. Lord Salisbury hükümetinin amacının Kıbrıs üzerindeki yükü hafifletmek olduğunu, Ermeni ve Girit olaylarının Avam Kamarası'nda kabineye karşı düşmanca fikirlerin oluşmasına sebebiyet verdiğini, bu yüzden meselenin parlamentoya ileri tarihte sunulmasının daha doğru olabileceğini ileri sürdü. Müzakerelerin kesilmesine gerek olmadığını eklemiş, konunun parlamentoya sunulmasından önce Hamilton ile Kıbrıs'a ilişkin meselelerin de ele alınmasını istemişti.

Hamilton 12 Temmuz'da Antopulos Paşa'yı ziyaret etti, Kıbrıs gelirleri ile 1855 borcunun tasfiyesinin ancak bir arada ele alınabilecek iki proje olduğunu bildirdi.¹⁰¹ İlk proje sadece İngiltere'yi, ikincisi ise iki garantör devleti ilgilendiriyordu. Antopulos Paşa ikinci projenin detaylarını bilmeden cevap veremeyeceğini fakat ilk projenin kendilerine mümkün görünmediğini dile getirmişti. Osmanlı hükümetinin içinde bulunduğu mali zorlukları aşabilmesi için Fransız hükümetinin gerekli desteği vermeye hazır olduğunu ileri sürdü. Hamilton, birkaç gün içinde İngiliz hükümetinin teklifini iletebileceği bilgisini verdi.

⁹⁷ BOA., HR.İD., 200/81/1 (04 Haziran 1896)

⁹⁸ BOA., HR.İD., 200/88/1 (28 Haziran 1896)

⁹⁹ BOA., HR.İD., 200/91/1 (30 Haziran 1896)

¹⁰⁰ BOA., HR.İD., 200/93/1 (02 Temmuz 1896)

¹⁰¹ BOA., HR.İD., 200/96/1 (12 Temmuz 1896)

Hamilton'dan beklenen memorandum 18 Temmuz 1896'da geldi.¹⁰² İngiliz hükümeti parlamento tarafından kabul edilmesi koşuluyla, adanın beş yıllık gelirlerine denk gelen 460.000 sterlin ödemeyi teklif ediyordu. Karşılığında Osmanlı İmparatorluğu Kıbrıs vergisinden vazgeçecekti. Sultan, ada üzerindeki egemenlik haklarını geçmişte olduğu gibi muhafaza edecekti. Osmanlı hükümeti 1855 tahvil ihracı sırasında İngiliz veya Fransız hükümetleri tarafından gerekli fonunu temini ile borcun tamamının ödenerek tasfiyesine teşvik edildiğinde bu işlemi yapma hakkını elinde tutmuştu. Operasyonla, bu hakkını kullanmış ve borcu tasfiye etmiş olacaktı. Teklife göre Mısır vergisinin 1855 borcuna tahsis edilen kısmı, İngiliz veya Fransız hükümetlerinden biri borcun sonlandırılması için sorumluluk üstlendiği sürece, sorumluluk üstlenen hükümete tahsis edilecekti. Majesteleri hükümetinin teklifleri Babıâli tarafından kabul edildiği resmen teyit edilecekti. İngiliz önerisine göre Kıbrıs gelirlerinin kapitalizasyonu ve 1855 borcunun tasfiyesi bir arada gerçekleştirilecekti. Memoranduma göre 460.000 sterlin İngiliz hükümeti için tam ve adil, parlamento için ise onaylayabileceği azami rakamı temsil ediyordu.

Aslında anlaşmanın İngiliz parlamentosuna kısa dönemde onaylatılması mümkün değildi. Hamilton konunun ancak Avam Kamarası'nın bir sonraki oturum dönemi başlangıcında ele alınabileceğini Antopulos Paşa'ya bildirmişti. Bu ihtimal de Ermenistan ve Girit'te olumsuz gelişmelerin yaşanmaması ve Avam Kamarası'nda muhalefet oluşmasına neden olacak gelişmelerin vuku bulmamasına bağlıydı.¹⁰³

Antopulos Paşa memorandumunu değerlendirirken İngiliz hükümetinin başlangıçtan itibaren koruduğu amacı proje olarak sunduğuna dikkat çekecektir.¹⁰⁴ İngiliz hükümeti borcun müzakeresinden Kıbrıs için faydalanmak istiyor, tek kalem de yapılacak ödemeye Kıbrıs İngiliz yönetiminde kaldığı sürece her türlü mali talepten vazgeçilmesini bekliyordu. Proje ayrıca 1855 borçlanmasına teminat gösterilen Mısır vergilerinin, fonun tahsisi sürecinde garantör devletlere terk edilmesini önererek, imparatorluk hükümetinin görüşlerinden

¹⁰²BOA., HR.İD., 200/96/4.

¹⁰³BOA., HR.İD., 200/96/6 (18 Temmuz 1896)

¹⁰⁴BOA., HR.İD., 200/96/3 (20 Temmuz 1896)

daha da uzaklaşmasına neden oluyordu. Antopulos Paşa'nın da ifade ettiği gibi Babiâli'nin amacı 1855 borcunun değiştirilmesiyle sınırlıydı. Antopulos Paşa, Osmanlı İmparatorluğu'nun bütünlüğü prensibine uyacağını ilan eden Fransa'nın iki projenin bir arada ele alınmasına itiraz edeceğini düşünüyordu. İngiltere'yi Babiâli görüşleri temelinde müzakereye zorlamak için bu itirazdan faydalanılmasını teklif etti. Nitekim Fransız hükümeti adına Münir Bey'e 1855 borcunun konversiyonuna itirazları olmadığı, fakat tahvillerin yüzde sekseninin Londra'da bulunması nedeniyle öncelikli olarak İngiliz hükümetinin ikna edilmesi gerektiği söylenmişti.¹⁰⁵

Tevfik Paşa da İngiliz teklifi konusunda Londra sefiriyle hemfikiridir: "Britanya hükümetinin projesi Babiâli'nin yaklaşımını ekarte ediyor, bunu (İngiliz projesini) kabul etmemiz mümkün değildir."¹⁰⁶

Ağustos başında Lord Salisbury Osborne'a gidecekti. Hareketinden önce diplomatik misyonları kabul etti. Antopulos Paşa İstanbul'dan kesin talimatları henüz almamıştı ama 4 Ağustos'ta İngiliz bakanı ziyaret ederek neden Babiâli'nin projesinin kabul edilmesinin gerektiğini tekrar anlatmayı denedi. Proje Babiâli'ye ve Kıbrıs'a yüklerinden kurtulma imkânı sağlayacak, garantör devletleri de mükellefiyetten kurtaracaktı. Antopulos Paşa görüşmeyi Tevfik Paşa'ya aktarırken şu bilgiyi verdi: "Siz Ekselanslarına, Lord Salisbury'ye müzakerelerin bu şekilde (Babiâli'nin projesi temelinde) devam etmesini kabul ettirmeyi başardığımı ve bana gecikmeksizin bu gece Hazine Bakanı'nı görmeye söz verdiğini bildirmekten gurur duyuyorum"¹⁰⁷ Lord Salisbury ayrıca Hamilton'ı görmesini ve bu konuları onunla görüşmesini tavsiye etmişti. Antopulos Paşa, Hamilton'ın tatil amacıyla bir ay Londra dışında olacağını öğrenmişti.

Parlamentonun kapanmasına hala üç hafta vardı ve Antopulos Paşa bu sürede tüm prosedürün tamamlanması için hala umudunu koruyordu. Fakat süreci bu kadar hızlı ilerletmek mümkün olamayacaktır. Tatil dönemi nedeniyle konunun muhatapları Londra dışına çıkmıştı. Lord Salisbury ile görüşmesinden bir hafta sonra Antopulos Paşa da eşini karşılamak üzere Paris'e hareket edecektir.¹⁰⁸

¹⁰⁵ BOA., HR.İD., 200/94/1 (14 Temmuz 1896)

¹⁰⁶ BOA., HR.İD., 200/96/2 (30 Temmuz 1896)

¹⁰⁷ BOA., HR.İD., 200/105/1 (04 Ağustos 1896)

¹⁰⁸ BOA., HR.İD., 200/108/1 (09 Ağustos 1896)

6. Sonuçsuz Projeler, Boşuna Atılan İmzalar

Ağustos sonunda Lord Salisbury özel sekreteri aracılığıyla Antopulos Paşa'ya, Girit ve Ermeni olayları nedeniyle Avam Kamarası'na konunun sunulmasının mümkün olmayacağı mesajını ilettiler.¹⁰⁹ Osmanlı tarafı ise bu gerekçenin başka taleplere zemin hazırlamak için ileri sürüldüğünü düşünüyordu. Nitekim Eylül ayında tartışmalar, borcun değiştirilmesinden doğacak gelirin Kıbrıs ile Babıâli arasında eşit olarak bölüştürülmesi teklifi üzerinde yoğunlaşacaktır.

Antopulos Paşa Hamilton'dan teklifin gözden geçirilmesini istediğinde, muhatabı konu parlamentonun önüne gelmesine çok zaman olduğunu söyleyecektir. Antopulos Paşa da bu zamanı, Sultan'ın onuruyla bağdaşmayan eşit bölüşüm teklifini ekarte etmek için kullanmayı önerdi.¹¹⁰ Kıbrıs vergilerinin sonlandırılması teklifinin ise zaten ekarte edildiğini düşünüyordu.¹¹¹

Aralık ayında Antopulos Paşa, 1855 borucunun yenilenmesinden elde edilmesi öngörülen 1.200.000 sterlin gelirin 500.000 sterlini Kıbrıs, 700.000 sterlini de Babıâli'ye ait olmak üzere bölüşülmesini teklif etmekle yetkilendirildi. Babıâli bu koşullarda İngiliz hükümetinin inisiyatif olarak parlamentoya sunmadan operasyonu gerçekleştirmesini umuyordu.¹¹² Gelirin hazineyi rahatlatması beklendiğinden konuya İstanbul'da itina gösteriliyordu.

Antopulos Paşa pazarlığa yeni borçlanmadan elde edilecek hasılatın üçte birini teklif ederek başladı. Britanya hükümetinin yarı yarıya paylaşmada ısrarı üzerine 500.000 sterlin teklifini ileri sürdü.¹¹³ Hamilton 27 Aralık'ta İngiliz hükümetinin olumsuz cevabını yazılı olarak bildirdi. Hükümet bu koşullarda teklifi parlamentoya sunmanın mümkün olmadığı cevabını vermişti.¹¹⁴ Antopulos Paşa'ya göre cevabın nedeni hem teklif edilen rakamın düşük bulunması hem de İstanbul'da büyük güçlerin sefaretleriyle devam eden temaslardı.

Hamilton'ın memorandumunu konunun bir süre ertelenmesine neden oldu. 20 Ocak 1897'de Antopulos Paşa görüşmelerin yeniden

¹⁰⁹ BOA., HR.İD., 200/112/1 (30 Ağustos 1896)

¹¹⁰ BOA., HR.İD., 201/1/1 (07 Eylül 1896)

¹¹¹ BOA., HR.İD., 201/1/5 (22 Aralık 1896)

¹¹² BOA., HR.İD., 01/1/2 (09 Aralık 1896)

¹¹³ BOA., HR.İD., 201/1/7 (31 Aralık 1896)

¹¹⁴ BOA., HR.İD., 201/1/8 (27 Aralık 1896)

başlatılmasını istemek üzere Lord Salisbury'yi ziyaret ettiğinde kendisine memorandum hatırlatılacaktır. Lord Salisbury memorandumunda konunun parlamentoya sunulması için uygun zaman olmadığı ve bir süre beklenmesinin gerekeceği söylendiğini dile getirerek Antopulos Paşa'nın talebine olumsuz yanıt verdi.¹¹⁵

Senenin son günlerinde Tevfik Paşa Londra'daki havanın değiştiğini ve konunun yeniden gündeme getirilebileceği günlerin geldiğini düşünüyordu. Babiâli mali koşulların da zorlamasıyla Antopulos Paşa'ya 1855 istikrazının yenilenmesiyle ilgili projeyi tekrar gündeme getirme talimatı verdi.¹¹⁶ İngiliz hükümeti müzakereler için yine Edward Hamilton'ı görevlendirdi.

29 Aralık'ta Hamilton Hazine Bakanı'nın eski teklifte ısrarcı olduğunu, Kıbrıs vergilerinin sonlandırılmasının gerektiğini, Kraliçe'nin hükümetinin konuyu gözden geçireceğini bildirdi.¹¹⁷ Antopulos Paşa bu ifadeleri, "kurnazlık olmasa bile en azında Britanya hükümetinin görüşlerinin esaslı modifikasyonu" olarak yorumlamıştı.¹¹⁸ 31 Aralık tarihli cevabında Kıbrıs vergilerinin sonlandırılması önerisinin zaten ekarte edildiğini, müzakerelerde en son konvansiyondan kaynaklanacak gelirin bölüşüm oranının tartışıldığını hatırlattı.¹¹⁹ "Benim hatırladıklarım siz Ekselanslarıninkiyle tam olarak uyuşmamaktadır" diyen Hamilton 4 Ocak 1898 tarihli cevabında şu satırlara yer verecektir: "Hazine Bakanı'nın görüşüne göre bu öneri (Babiâli'nin önerisi) Kıbrıs için yeterli avantajlar vermiyor ve Kıbrıs vergisinin sonlandırılmasını sağlamıyor. Geçmiş metinlerin incelenmesiyle, Hazine Bakanı'nın, Babiâli'nin, ileri sürülen alternatif projenin prensibini kabul edecek kadar ileri gitmediğini göreceğini inanıyorum."¹²⁰ Hamilton yazısıyla birlikte İngiliz teklifini maddeler halinde özetleyen memorandum da sunmuştu.

İngiliz önerisine göre parlamentoda onaylanması koşuluyla Majesteleri Kraliçe'nin hükümeti Majesteleri Sultan'ın hükümetine kararlaştırılan miktarı ödemeyi üstleniyor, karşılığında Sultan Kıbrıs vergisi gelirlerinden vazgeçiyordu. Öneride Sultan'ın egemenlik

¹¹⁵ BOA., HR.İD., 201/1/9 (21 Ocak 1897)

¹¹⁶ BOA., HR.İD., 201/4/1 (21 Aralık 1897)

¹¹⁷ BOA., HR.İD., 201/5/3 (29 Aralık 1896)

¹¹⁸ BOA., HR.İD., 201/5/1 (12 Ocak 1898)

¹¹⁹ BOA., HR.İD., 201/5/4 (31 Aralık 1897)

¹²⁰ BOA., HR.İD., 201/5/6 (04 Ocak 1898)

haklarının geçmişte olduğu gibi muhafaza edileceği de belirtilmişti. Osmanlı hükümetinin ise şu angajmanları üstlenmesi öngörülmüştü: 1- Babîâli, istikraz sözleşmesinden kaynaklanan hakkını kullanacak ve altı ay öncesinden Londra ve Paris basını aracılığıyla ilan ederek, 1855 istikrazının likidite edilmemiş 3.815.200 sterlinlik toplamını, garantör devletlerin biri veya her ikisinden temin edilecek fonlarla tasfiye edecekti. 2- Mısır vergilerinin 1855 istikrazının faiz ödemelerine tahsis edilen 72.000 sterlinlik bölümü, mevcut istikrazın tasfiyesi için yapılan borçlanma likidite edildiği güne kadar, bu fonu temin eden hükümete bırakılacaktı. 3- Kıbrıs Büyük Britanya'nın işgal ve idaresine bırakıldığı koşullarda, bu düzenlemelerle ilgili yapılmış borçlanmalar, iki hükümet arasında adil antantın konusu olacaktı.¹²¹

Paket Babîâli'nin görüşlerine tamamen zıttı ve Antopulos Paşa bu bilgiyi İngiliz hükümetine iletacaktır. Hamilton, 7 Ocak 1898 tarihli yazısıyla İngiliz tarafının Sultan'ın adadaki egemenlik haklarının devamını temsilen küçük yıllık ödemeyi kabul edebileceğini bildirdi.¹²²

“Britanya hükümeti ilk projesine geri döndü” diyen Antopulos Paşa çözümü Lord Salisbury'de arayacaktır. Lord Salisbury ile doğrudan görüşemedi fakat mesajlarını Müsteşar aktardı. Müsteşar son yıllarda İngiliz ticari çıkarlarının Osmanlı hükümeti tarafından dikkate alınmadığını ileri sürerek, Alman yatırımlarının İngiliz yatırımlarına tercih edildiğinden şikayet etti.¹²³ Antopulos Paşa 19 Ocak'ta Lord Salisbury ile görüşecek, muhatabından konuyu bakan arkadaşlarıyla bir kez daha değerlendireceği sözünü alacaktır.¹²⁴

¹²¹ BOA., HR.İD., 201/5/8.

¹²² BOA., HR.İD., 201/5/10 (07 Ocak 1898)

¹²³ İngiliz Müsteşar, Armstrong adlı İngiliz şirketiyle iki adet savaş gemisi için imzalanan kontrattan duyulan memnuniyeti dile getirmişti. Fakat bu haber, İngiliz yatırımı olan İzmir-Aydın demiryolu zararına İzmir-Kasaba demiryolundan yana eğilim gösterilmesiyle gölgelemişti. İngiliz şirketi kilometre garantisi veya Osmanlı hükümeti üzerine başka yükümlülük getiren koşul olmaksızın uzatmak talep etmiş, Alman şirketi ise kilometre garantisinin yükseltilmesini içeren ve İngiliz şirketinin alanına uzanan başka proje için talepte bulunmuştu. Antopulos Paşa'nın raporunda şu cümleler vardı: “İngiltere’de Türkiye’nin bu kadar menfaatine olan İngiliz koşullarının nasıl ekarte edildiği daha masraflı olanların tercih edildiğini anlaşılamadığını ekledi.” Müsteşar İngiliz ticari çıkarlarının göz ardı edilmesinin, iki ülke ilişkilerinin güçlendirilmesinin önünde bariyer olacağını söyledi. Antopulos Paşa konunun detaylarını bilmediğini söyleyerek sözü 1855 borçlanmasının değiştirilmesine getirmeye çalıştığında muhatabı kendisinin de bu konunun detaylarını bilmediğini ileri sürüyordu. BOA., HR.İD., 201/7/1 (14 Ocak 1898)

¹²⁴ BOA., HR.İD., 201/8/1 (20 Ocak 1898)

Osmanlı tarafının itirazları üzerine İngiliz hükümeti önerilerini revize etti ve Hamilton 5 Şubat'ta yeni öneri paketini Antopulos Paşa'ya ilettili.¹²⁵ İlk öneriden farklı olarak yeni projede Osmanlı hükümetinin, Kıbrıs vergi ödemelerinin yeniden kararlaştırılacak tutara indirilmesini kabulü öngörüyordu. 1855 istikrazını tasfiye hakkını ise garantör devletler gerekli fonları temin edince kullanacaktı. Ayrıca Osmanlı hükümeti fonu tedarik eden garantör devletlere Mısır vergisi gelirleriyle beraber indirmiş Kıbrıs vergilerinin bir bölümünü de terk ediyordu. Buna karşın İngiliz hükümeti parlamentonun onayı koşuluyla Fransa ile ortak veya tek başına yeni borcun garantörlüğünü üstlenecek, 1855 borcunun tasfiyesi için gerekli tutarı Osmanlı hükümeti kredisine İngiltere Bankası'na yatıracak, bakiyesini Osmanlı hazinesine teslim edecekti. İngiliz hükümetine göre Kıbrıs gelirlerinden kendi giderlerine karşılık 35.000 sterlin indirim yapılmalı, 92.000 sterlin olan yıllık vergi ödemesi, 57.000 sterline indirilmeliydi. Bu koşullarda Kıbrıs gelirleri ile Mısır vergi gelirleri toplamı 129.000 sterlin tutuyordu. Bu rakam 60 yıl vadeli, yüzde iki buçuk faizli 3.994.000 sterlinlik borçlanmaya imkan sağlamış olacaktı. Operasyondan 352.800 sterlin gelir elde edilecekti.¹²⁶

Antopulos Paşa teklifin cazip olduğunu düşünüyordu. Yine de Lord Salisbury ve Hamilton'a kendisini angajmana sokacak cevap vermekten kaçındı. Teklifi İstanbul'a iletteceğini, fakat Kıbrıs vergilerindeki indirimin çok yüksek, karşılığındaki menfaatin ise çok cüzi olduğunu söyledi.¹²⁷

Babıâli ise teklifi Antopulos Paşa kadar cazip bulmamıştı. İngiliz önerisi, daha önceden iki hükümet arasında sağlanmış mutabakatı ortadan kaldırdığı gerekçesiyle ret edildi.¹²⁸

Hamilton 4 Haziran'da gizli yazıyla İngiliz teklifini yeniledi. Eğer Babıâli prensip olarak Kıbrıs vergilerinden indirim yapılmasını

¹²⁵BOA., HR.İD., 201/10/6.

¹²⁶İngiliz önerisi şu hesaba dayanıyordu:

Yeni borç:	3.994.000 sterlin
Tedavüldeki 1855 istikraz tahviller:	3.815.200 sterlin
Cari yıl tahsisatı:	174.000 sterlin
1855 borcunun tasfiyesi için gerekli tutar:	3.641.200 sterlin
Osmanlı hükümetinin elde edeceği gelir:	352.800 sterlin

¹²⁷BOA., HR.İD., 201//10/3 (10 Şubat 1898)

¹²⁸BOA., HR.İD., 201/10/2(27 Mayıs 1898)

kabul ediyorsa, rakamın 35.000 sterlin yerine 30.000 sterlin olarak revize edilmesini önerdi. Böylece yeni borçlanmaya teminat verilecek tutar 134.000 sterline yükselecekti. Teminatın 60 yıl vadeli yüzde iki buçuk faizli toplam 4.142.000 sterlin borçlanma için kullanılmasını önerdi. İngiltere Bankası'nda biriken fazla ile toplam rakam 4.315.000 sterlin tutuyordu. 1855 borcunun tasfiyesi için gerekli rakam düşüldükten sonra Osmanlı hükümetine en az yarım milyon kalacaktı.¹²⁹

İstanbul hükümeti “Kıbrıs vergilerinde indirimi asla kabul edemeyiz” diyerek yeni projeyi de ret etti.¹³⁰ Hamilton'un daha yeni teklifini sunmadan birkaç gün önceki sözleri, Antopulos Paşa'nın raporuna şöyle yansımıştır: “Sir Hamilton bana Hazine Bakanı'nın birkaç günden önce Londra'da olmayacağını, fakat kendisinin resmen ve kesin olarak Britanya hükümetinin, daha önce hazine tarafından tekrar edildiği gibi, parlamentoya, bu konuda vergilerin indirimi üzerine kurulmamış bir projeyi sunmayı kesinlikle imkansız gördüğünü deklare etmekle yetkilendirildiğini söyledi. Eğer İmparatorluk hükümeti indirim prensibini kabul etmiyorsa, bu konuda müzakarelere devam etmeye gerek olmadığını ekledi.” Hamilton parlamentonun kapanmasına sadece iki ay kaldığını, bu süre sonrasında hiçbir adımın zaten atılmayacağını ifade etmişti.¹³¹

İstanbul'dan gelen ret cevabı üzere Hamilton tamamen kişisel ve gizli bir teklif getirdi. Bu projenin kendisine ait olduğunu ve hükümetine kabul ettirmeyi umduğunu söylüyordu.¹³² Antopulos Paşa İngiliz delegeye, indirim temeline dayanan projelerin İstanbul'da kabul görmeyeceğini söylese de, Tevfik Paşa, Hamilton tarafından geliştirilen proje için “bu kombinezon kabul edilebilirdi ve bakanlar konseyine sunulacak” cevabını verecektir.¹³³

Hamilton'ın 10 Haziran tarihli projesinde¹³⁴ vergilerden yapılacak indirim 23.000 sterline çekilmiş, vergilerde indirim yerine Babîli'nin verginin toplanmasından vazgeçmesi, yeni borçlanma ile

¹²⁹BOA., HR.İD., 201/11/4(05 Haziran 1898)

¹³⁰BOA., HR.İD., 201/11/2(06 Haziran 1898)

¹³¹BOA., HR.İD., 201/11/1(04 Haziran 1898)

¹³²BOA., HR.İD., 201/13/5 (12 Haziran 1898)

¹³³BOA., HR.İD., 201/201/13/4 (18 Haziran 1898)

¹³⁴BOA., HR.İD., 201/12/1.

Osmanlı hükümetinin 713.400 sterlin gelir sağlaması öngörülmüştü.¹³⁵

Hamilton projesini hükümetine kabul ettiremedi.¹³⁶ 19 Haziran'da Tevfik Paşa, projenin İngiliz hükümetince ret edilmesinden duyulan üzüntüyü bildirdi. Azarian ile birlikte bu projenin kabul ettirilmesi için ısrarcı olunmasını istedi.¹³⁷ 21 Haziran'daki görüşmelerinde Hazine Bakanı, Antopulos Paşa'ya hükümetinin Kıbrıs ödemelerinden ancak 27.000 sterlinlik indirimi kabul edebileceğini, bu durumda yeni borçlanmadan Babıâli'nin eline 600.000 sterlin geçeceğini bildirdi.¹³⁸ Lord Salisbury de, parlamentodan onay alınabilmesi için, yeni borcun vadesi olan 60 yılın sonunda, Osmanlı hükümetinin 27.000 sterlinden kesin olarak fedakarlık yapması gerektiğini ekledi.¹³⁹

1 Temmuz'da Antopulos Paşa, Azarian ile birlikte Hazine Bakanı'nı ziyaret etti.¹⁴⁰ Hazine Bakanı'nın ifadesine göre Chamberlain, konvansiyonun imzalanmasıyla beraber Babıâli'nin 27.000 sterlin-den vazgeçtiğinin net olarak belirtilmesini istiyordu. Uzun tartışma sonrasında şu metin üzerinde anlaşma sağlandı: "İki hükmet arasında imza edilecek konvansiyonda, şu hükmü içeren bir madde yer alacaktır; 60 yıllık vade sonunda, her iki hükümet Kıbrıs yıllık ödemesinden 27.000 sterlin hakkında anlaşma sağlayacaklardır ve eğer anlaşma sağlanamaz ise, söz konusu 27.000 sterlinlik ödeme için Britanya hükümetinin geleceğe yönelik angajmanı olmayacaktır."

¹³⁵ Proje şu hesaba dayanıyordu:

Yeni borçlanma:	5.069.000 sterlin
Tedavüldeki 1855 istikraz tahvilleri:	3.815.200 sterlin
İngiltere Bankası'nda birikmiş hesap:	173.000 sterlin
1855 borcunun tasfiyesi için gerekli tutar:	3.642.200 sterlin
Tasfiye sonrası kalacak gelir:	1.426.800 sterlin

Porjeye göre gelir Kıbrıs ile Türkiye arasında eşit bölüşüleceğinden Osmanlı İmparatorluğu'na kalacak tutar 713.400 sterlin olacaktı. Buna göre 1855 borcunun tasfiyesi ile Türkiye'nin elde edeceği gelirin toplamı 4.355.600 sterlin olacaktı. Yeni borcun yıllık ödemesi için ise 141.000 sterline ihtiyaç duyulacaktı. 72.000 sterlini Mısır vergilerinden, 69.000 sterlini ise Kıbrıs gelirlerinden karşılanacak, böylece Kıbrıs vergilerinden 23.000 sterlin indirim yapılmış olacaktı.

¹³⁶ BOA., HR.İD., 201/15/1.

¹³⁷ BOA., HR.İD., 201/15/2(19 Haziran 1898)

¹³⁸ BOA., HR.İD., 201/15/4(21 Haziran 1898)

¹³⁹ BOA., HR.İD., 201/16/1(23 Haziran 1898)

¹⁴⁰ BOA., HR.İD., 201/16/5(01 Temmuz 1898)

Metnin İstanbul'dan onay alması gerekiyordu. Hamilton 9 Temmuz'da acil ve özel ibareli yazıyla Antopulos Paşa'dan sürecin hızlandırılmasını istedi. İngiliz kabinesinin kanun projelerini hafta başına kadar Avam Kamarası'na sunması gerekiyordu. Eğer proje bir iki gün içinde hazır olmaz ise, sonraki yasama dönemini beklemek gerekecekti.¹⁴¹ Tevfik Paşa 13 Temmuz'da Londra sefaretine gerekli formalitelerin tamamlanabilmesi için vakit kaybetmeden hazırlıklara başlanılması talimatını gönderdi.¹⁴² Aynı gün Antopulos Paşa Hazine Bakanı'nı ziyaret etti ve imzalanacak konvansiyonun nihai metnini hazırlamaları için Hamilton ile Azarian'a gerekli talimatlar verildi.¹⁴³ Antopulos Paşa metnin taslağını 18 Temmuz'da Tevfik Paşa'ya gönderdi.¹⁴⁴ Yine 18 Temmuz'da Hazine Bakanı adına Hamilton, Osmanlı sefaretine parlamentoya verilecek projeler listesine dahil edilebilmesi için konvansiyonun o hafta içinde imzalanması gerektiğini bildirdi.¹⁴⁵ Tevfik Paşa 23 Temmuz'da Antopulos Paşa'yı konvansiyonu imzalamakla yetkilendirdi.¹⁴⁶

28 Temmuz'da Osmanlı sefir, Lord Salisbury ile uzun bir mü-lakat yaptı. Lord Salisbury parlamentoda muhalefetin projeye yüksek sesle itiraz edebileceğini tekrar ediyordu. Yinede genel koşulları onayladığını ifade etmiş, son redaksiyonlar için metni Dışişleri Bakanlığı'nın ilgili dairesine havale edeceğini ve detayları kabinedeki arkadaşlarıyla görüşeceğini söyledi.¹⁴⁷ Antopulos Paşa 1 Ağustos tarihli raporunda "bugün tekrar gördüğüm Hazine Bakanı Babiâli'ye konvansiyonun muhtemelen yarın imzalanmasını umduğunu telgrafla bildirebileceğim güvencesini verdi" yazacaktır.¹⁴⁸ 03 Ağustos tarihli raporunda da mutlu haberi İstanbul'a iletti: "Nihayet siz Ek-selanslarına 1855 istikrazının yenilenmesi konvansiyonunu Lord Salisbury ile bugün imzaladığımı bildirme mutluluğunu yaşıyorum." Fakat konvansiyonun devam eden oturma döneminde parlamentoya

¹⁴¹BOA., HR.İD., 201/16/6(10 Temmuz 1898)

¹⁴²BOA., HR.İD., 201/18/1(13 Temmuz 1898)

¹⁴³BOA., HR.İD., 201/17/1-2(13 Temmuz 1898)

¹⁴⁴BOA., HR.İD., 201/19/3-4-5(18 Temmuz 1898)

¹⁴⁵BOA., HR.İD., 201/19/1(18 Temmuz 1898)

¹⁴⁶BOA., HR.İD., 201/20/1(23 Temmuz 1898)

¹⁴⁷BOA., HR.İD., 201/21/2. (28 Temmuz 1898)

¹⁴⁸BOA., HR.İD., 201/21/3 (01 Ağustos 1898)

sunulması mümkün olmayacaktı ve o an için gizli tutulması gerekiyordu.¹⁴⁹

Yedi maddeden oluşan konvansiyon Lord Salisbury ile Antopulos tarafından 3 Ağustos 1898'de imzalandı. Babıâli 1855 borcunun amortisman listelerine giren tahvillerin (toplamı 3.566.200 sterlin) ödenmesi için gerekli adımları atacak, geriye kalan tahvillerin (toplamı 248.900 sterlin) ise vadesinde ödeneceğini ilan edecekti. Gerekli fon yeni tahvil ihracıyla sağlanacaktı. Yıllık faiz ve amortisman ödemesi toplamı ana para üzerinden %3.235 olacak 60 yıl vadeli bu borçlanma 4.254.000 sterlini aşmayacaktı. Borcun ödemelerine Mısır vergilerinden 72.000 sterlin, Kıbrıs gelirlerinden ise 65.000 sterlin tahsis edilecekti. Böylece Kıbrıs gelirlerinden 27.000 sterlin indirim yapılmış oluyordu. Konvansiyonunun beşinci maddesine göre borç vadesi sonunda iki hükümet 27.000 sterlin tutarın durumu için uzlaşma arayacaklar, eğer uzlaşma sağlanamaz ise İngiltere bu paraya ilişkin yükümlülüğünden kurtulmuş sayılacaktı.

Balfour 24 Ağustos'da Kraliçe'nin imzalayacağı nüshanın hazır olduğunu söylemişti.¹⁵⁰ Metnin İngiltere'de parlamentoya sunulması ve hükümdarlar tarafından tasdik edilmesi gerekiyordu. Fakat metin hazırlanmış olmasına rağmen süreç yeni yıla, hatta daha ileriki tarihlere sarkacaktır.

1899 yılı başında Hazine Bakanı, Dışişleri Bakanlığı'na konvansiyonla ilgili kanun tasarısını hazırlama aşamasına gelinip gelinmediğini sormuş, bunun üzerine Lord Salisbury de Osmanlı seferinde konvansiyonun İstanbul tarafından ne zaman onaylanacağı hakkında bilgi istemişti.¹⁵¹ Antopulos Paşa raporlarında İstanbul'un konvansiyonu bir an önce onaylaması gerektiğini, gecikmenin İmparatorluk çıkarlarına zarar vereceğini yazıyordu. Kendisi de finansal operasyon için hazırlık yapmaya başlamış, hatta operasyon sırasında Azarian'ın Londra'da bulunmasının faydalı olacağını İstanbul'a yazmıştı.¹⁵²

Şubat ayı başında parlamentonun toplanması ve konuyu ele al-

¹⁴⁹BOA., HR.İD., 201/22/1 (03 Ağustos 1898)

¹⁵⁰BOA., HR.İD., 201/24/1 (25 Ağustos 1898)

¹⁵¹BOA., HR.İD., 201/26/1 (03 Ocak 1899)

¹⁵²BOA., HR.İD., 201/27/1 (03 Ocak 1899). Tevfik Paşa 9 Mart'ta Azarian'ın Londra'ya doğru yola çıktığını bildirecektir. BOA., HR.İD., 201/30/1 (09 Mart 1899).

ması bekleniyordu. Fakat İstanbul'un konvansiyon tasdiki henüz Londra'ya ulaşmamıştı. İngiliz Dışişleri Bakanlığı Osmanlı sefaretine konuyu hatırlattığında Antopulos Paşa gecikmenin Ramazan'dan kaynaklandığını bildirdi.¹⁵³

İngiliz tarafı süreci hızlandırabilmek için konvansiyonun hükümdarlar yerine hükümetler tarafından tasdik edilmesini içeren çözümleri bile gözden geçiriyordu. Bu projeye Maliye Bakanı daha sonra itiraz etti.¹⁵⁴ İtirazını Lord Salisbury ile Hazine Bakanı'nın müdahaleleri sonucunda geri çekti.¹⁵⁵ Fakat Mart ayı sonunda Hazine Bakanı hem bütçe görüşmelerinde yaşanan tartışmalar hem de parlamentodan kaynaklanan nedenlerle bu yöntemi kabul edemeyeceğini bildirdi.¹⁵⁶ 1855 konvansiyonu hükümdarlar tarafından tasdik edilmişti ve 03 Ağustos 1898'de imzalanan konvansiyon için de aynı prosedür takip edilmeliydi. Konu İngiliz kabinesinde de ele alındı. Tartışmalı geçen bütçe görüşmelerinden sonra hükümet parlamentodan gelebilecek itirazlar nedeniyle hükümdarların tasdikinin gerekeceğine karar vermişti. Bu arada 1855 konvansiyonu işlemeye devam ediyordu. Tahvillerin amortisman çekilişleri 12 Mayıs 1899'da yine İngiltere Bankası'nda yapıldı, listeler Times, Morning Post ve Daily News gazetelerinde yayımlandı.¹⁵⁷ 9 Haziran'da Antopulos Paşa parlamentodaki bütçe görüşmelerinin hala kapanmadığını bildirdi.¹⁵⁸

Temmuz ayında Lord Salisbury konvansiyonla ilgili yeni bir talep ortaya attı. 1896 olayları nedeniyle İstanbul ve Anadolu'daki İngiliz vatandaşları zarara uğradıklarını iddia ediyor, zararlarının Osmanlı hükümetince tazminini talep ediyorlardı. Tazminat talepleri parlamentoda da gündeme getirilmişti. Talep edilen tazminat 132.241 sterlini buluyordu. Lord Salisbury parlamentodan konvansiyona itirazlarını aşabilmek adına istikraz yenilenmesiyle Osmanlı hazineesine gelmesi beklenen 600.00 sterlinin içinden 100.000 sterlinin tazminat taleplerine ayrılmasını önerdi.¹⁵⁹ Lord Salisbury konvansiyonun revize edilmesi teklifi hakkında Babîâli'nin cevabının birkaç

¹⁵³BOA., HR.İD., 201/29/1 (03 Şubat 1899)

¹⁵⁴BOA., HR.İD., 201/30/2 (10 Mart 1899)

¹⁵⁵BOA., HR.İD., 201/31/1 (15 Mart 1899)

¹⁵⁶BOA., HR.İD., 201/32/1 (22 Mart 1899)

¹⁵⁷BOA., HR.İD., 201/33/1 (27 Mayıs 1898)

¹⁵⁸BOA., HR.İD., 201/35/1 (09 Haziran 1899)

¹⁵⁹BOA., HR.İD., 201/37/1 (22 Temmuz 1899)

gün içinde bildirilmesini istemişti. Avam Kamarası'nın 2 Nisan 1900 tarihli oturumunda hükümete konvansiyon soru olarak yöneltildiğinde, hükümet adına müzakerelerin tamamlanmadığı ve halen askıda olduğu, bu aşamada başka açıklamanın yapılmasının mümkün bulunmadığı cevabı verilecektir.¹⁶⁰

Son amortisman çekilişi yine İngiltere Bankası'nda 9 Mayıs 1900'da yapıldı, listeler İngiliz basınında yayımlandı.¹⁶¹ Osmanlı sefareti XX. yüzyıla 1855 borcunu değiştirerek girmeyi başaramadı. Oysa ki borç o kadar eskimişti ki, yeni yüzyılın ilk yıllarında Babıâli İngiliz Bankası'ndan gelen ve kullanılmaktan eskiyen tedavüldeki tahvil kâğıtlarının yenilenmesiyle ilgili yazışmalara muhatap olacaktır.

1880 yılında tahvillerle birlikte dağıtılan ve faiz ödemelerinin takibinde kullanılan kuponlar tükendiğinden İngiltere Bankası her tahvil için kırkar adet yeni kupon bastırarak tahvil sahiplerine dağıtmıştı. 1900 yılının sonunda bu kuponlar da bitiyordu. Tüm tahvillerin amortisman çekimleri yapılmış, fakat ödemeleri gerçekleştirilmemişti. Dolayısıyla provizyonların faiz ödemeleriyle devam ettirilmesi gerekiyordu. Banka şimdi nasıl işlem yapılacağı konusunda Babıâli'den bilgi talep etti.¹⁶² Aynı talep defalarca yazılı olarak tekrarlanacaktır. 1902 yılında banka Osmanlı sefarete tahvillerin elde tutulamayacak kadar yıprandığını, bu sorunun artık çözümlenmesi gerektiğini yazdı.¹⁶³ 1904 yılında bankanın sefarete gönderdiği yazıda tahviller üzerinde damga vurulabilecek uygun yer çok azaldığı belirterek konunun aciliyeti hatırlatılıyordu.¹⁶⁴ Musurus 17 Mart 1906 tarihli raporunda İngiliz hazinesinin 1855 istikraz tahvilleri için yeni kupon kâğıtları basma ve maliyetini Kıbrıs vergi gelirleri fazlası hesabına ekleme kararı aldığını bildirdi.¹⁶⁵

Sonuç

Giuseppe Verdi ünlü operasını vali Othello'nun Kıbrıs'a geliş sahnesiyle başlatır. Osmanlı donanmasının mağlup edildiğini müj-

¹⁶⁰BOA., HR.İD., 201/39/1 (07 Nisan 1900)

¹⁶¹BOA., HR.İD., 201/42/1 (30 Ağustos 1900)

¹⁶²BOA., HR.İD., 201/2 (17 Temmuz 1900)

¹⁶³BOA., HR.İD., 201/48/3 (10 Kasım 1902)

¹⁶⁴BOA., HR.İD., 201/49/1.

¹⁶⁵BOA., HR.İD., 209/1/1 (17 Mart 1906)

deleyen yeni vali “Sevinin! Müslümanların gurur kaynağı denize gömüldü” diye seslenir ve adada zafer kutlamaları başlar. Kıbrıs’ın İngiliz yönetimine devri de, Osmanlı ordusunun yenilgisiyle başladı. Fakat Akdeniz’e artık Venedik değil, Victoria çağını yaşayan ve emperyalist nitelik kazanan İngiltere hükmediyordu.

İttifak konvansiyonu eki sözleşmeye göre Rusya Kars, Ardahan ve Batum’u boşalttığında, İngiltere de Kıbrıs’ı Osmanlı İmparatorluğu’na iade edecekti. II. Abdülhamid konvansiyona “Hukuk-ı Şâhâ-neme asla hâlel gelmemek şartı ile muahedenameyi tasdik ederim” notu düşmüştü.¹⁶⁶ Fakat Birinci Dünya Savaşı başlayınca ada İngiltere tarafından ilhak edildi ve 1878 konvansiyonu geçerliliğini yitirdi. İlhaktan sonra adanın vergi gelirleri İngiliz hazinesine gönderiliyor, hazine parayı 1855 borç ödemelerine tahsis etmeyi sürdürüyordu. Türkiye Lozan Anlaşması’nın 20. maddesiyle Kıbrıs’ın 5 Kasım 1914’deki ilhakını tanıdı.

Birçok tarihçiye göre 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşının gerçek nedeni Babiâli’nin mali iflası, moratoryum, yani tahvil faizi ödemelerinin durdurulmasıdır. Kıbrıs açısından bakıldığında mali iflas savaşı, savaş işgali, işgal mali sömürüyü, mali sömürü ve yeni savaş ilhakı getirmiştir. Bu yıllarda Mısır ve Kıbrıs gibi Akdeniz’in stratejik noktaları benzer sarmalı yaşadılar.

1878’den sonra adanın Rum nüfusu “enosis” düşüncesinin de etkisiyle İngiliz yönetimine karşı muhalefet etmiş, Müslüman nüfus “enosis”e karşı İngiliz yönetimini desteklemiştir. Şükrü S. Gürel Türk ve Rum toplumlarının anti-kolonyalist ortak tavır geliştirecekleri üç zemin oluştuğunu söyler: adadaki tarihi eserlerin İngiltere’ye götürülmesi, vergilerin ağırlaştırılması¹⁶⁷ ve adanın gelir fazlası meselesi.¹⁶⁸

Doğu sorununda Palmerston çizgisini takip eden ve 1878 konvansiyonunu Majestelerinin hükümeti adına imzalayan Henry Layard bugün artık diplomat kimliğinden daha çok arkeolog kimliğiyle

¹⁶⁶Rifat Uçarol, **1878 Kıbrıs Sorunu ve Osmanlı-İngiliz Anlaşması (Ada’nın İngiltere’ye Devri)**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1878, s. 87.

¹⁶⁷Hem mevcut vergilerin daha etkin toplanmasından hem de çekirge vergisi gibi yeni vergilerin konulmasından kaynaklanıyordu.

¹⁶⁸Şükrü S. Gürel, **Kıbrıs Tarihi (1878-1960) Kolonyalizm, Ulusçuluk ve Uluslararası Politika**, Ankara, Kaynak Yayınları, 1984, s. 53.

hatırlanıyor. British Museum’u gezenler Layard tarafından ortaya çıkartılan, aralarında insanoğlunun ilk edebi eseri Gılgamış Destanı’nın yazılı olduğu tabletler de bulunan hazine değerindeki arkeolojik eserler görecektir. Ülkesinin eski çağlara ait bu mirasa el koyulmasında önemli rol oynayan Layard, Kıbrıs’ın kaderini değiştiren imzayı atarken belki de sermaye transferi çağının farkında değildi.

Layard 7 Haziran 1878’de Londra’ya konvansiyona ek protokolün taslağını gönderdi.¹⁶⁹ O taslakta beşinci madde şu şekildedir: İngiltere Kıbrıs’ı boşaltırken, adadaki işgali boyunca kamu kuruluşları çalışmaları veya tamamlanmış veya başlatılmış düzeltmeler için Babıâli’den hiçbir tazminat veya ödeme talep etmeyecektir.

Lord Salisbury bu maddenin kapitalistlerin korkmasına ve yatırımlardan uzak durmasına neden olacağını düşünüyordu ve değiştirilmesini istedi. Lord Salisbury’e göre Babıâli’nin finansal koşulları göz önünde bulundurulduğunda, taslaktaki şekliyle beşinci madde zaten gereksizdi. Nihai metnin beşinci maddesinde İngiliz yetkili otoritelerine, kamusal gelişme ve kamu yararı gerektirdiğinde ekilmeyen araziler ile ihtiyaç duyulan toprakları uygun bedellerle kamulaştırma yetkisi verilmişti.

Londra’dan yapılan müdahaleyle konvansiyon eki sözleşme, adaya yapılacak yatırımları ve yatırımcı finansal anonim ortaklıkların hisse senedi satışlarını kolaylaştıracak şekilde düzenlenmiş oldu. Adaya sermaye transferi önüne ilerde çıkabilecek risk böylece bertaraf edildi. Aynı yatırımcıların önceden satın aldıkları Osmanlı tahvillerine ait faizlerin yine ada gelirlerine el koyularak tahsili, konvansiyona son şeklini veren gerçeğin doğal neticesidir.

1855 borcunun konversiyon müzakereleri İngiliz hükümetiyle yürütülmüş ve sonuçsuz kalmıştı. 1891 ve 1894 konversiyonları ise Rothschild firması ile gerçekleştirilmiş ve sonuca ulaşmıştır. Bu örnekler sermaye transferi çağında özel finans kurumlarının hükümetlerden daha etkin kuvvet haline dönüştüğünün göstergesi kabul edilebilir. Nitekim amortisman işlemleri İngiltere Bankası ofisinde yapılan 1855 borcu kördüğüm haline gelirken, Babıâli’nin kendisi

¹⁶⁹ A.H. Layard’dan Marquis of Salusbury’ye, Further Correspondence Respecting the Convention Between Britain and Turkey of June 4, 1878. Presented to both Houses Parliament by Command of Her Majesty. London, Printed By Harrison and Sons. BOA., HR.SYS., 895/3/44 (7 Haziran 1878)

adına başarı saydığı 1891 ve 1894 konversiyonlarına ait olanlar Rothschild and Son şirketinde yapılıyordu. Fakat bu olgu bize kalıcı çözümün yolunu göstermiyor.

Osmanlı hükümeti dış borçlarından kaynaklanan sorunlara kalıcı çözümler üretememiştir. Osmanlı borçları tarihi, hayata geçirilemeyen projeler ve bir süre sonra kendisi sorun haline dönüşen deneyimlerle doludur. Babıâli proje ve deneyleri müttefik hükümetlerle ve finans piyasalarıyla birlikte üretmiş, istenilen sonuca ulaşamayacakları çoğu zaman çok kısa sürede ortaya çıkmıştır.

Osmanlı borçları sorunu ancak Lozan Barış Konferansı'nda çözüm yoluna girecektir. 1855 istikrazı, Osmanlı borçlarının önemli örneğidir. Lozan Anlaşması'nın 18. maddesiyle Türkiye, Mısır gelirleri teminat gösterilerek yapılan 1891 ve 1894 konversiyonlarıyla beraber 1855 borçlanmasına ilişkin yükümlülüklerinden kurtuldu.

Türkiye'nin 28 Şubat 1960 tarihli memorandumu üzerine İngiltere Koloniler Bakanlığı'nın hukuk danışmalarının verdiği görüş, Dışişleri Bakanlığı ile Koloniler Bakanlığı arasındaki yazışmalara yansımıştı. Hukuk danışmanları İngiliz Dışişleri Bakanlığı'ndan gelen mektuptaki analizlerle genel olarak mutabık olduklarını belirtmişler, özel olarak da şu ifadeye dikkat çekmişlerdi: “Biz en azından 1914’de kadar açıkça Türkiye’ye senede 92.800 sterlin borçlandırdık.”¹⁷⁰

1960 yılına gelirken 1855 borcunun ödenmemiş miktarı 1.077.900 sterlindi. Bunun yarım milyon sterlinden fazlası özel tasarrufların elinde, geri kalanı ise National Debt Office yönetimindeki fonda toplanmıştı.¹⁷¹

Türkiye’ye XIX. yüzyılın ikinci yarısından kalan en önemli miraslardan biri borç ilişkisidir. İngiltere ve Fransa'nın garantörlüğü ve Rothschild firmasının aracılığıyla yapılan 1855 istikrazı bu mirasın parçasıydı. Bu ilişkiyi kuran ıslahatçı devlet adamı yeni keşif yapmamış, konjonktürü takip etmiştir. Nitekim Thomas Mann'ın Majesteleri Kral romanında -asında yazar hiç de böyle bir amaç gütmemiş olsa da- Alman Prensiği Osmanlı İmparatorluğu'nun, Devlet Bakanı Herr von Knobelsdorff karakteri de Tanzimat bürokratının

¹⁷⁰NA., T., 220/1084 (24 Mart 1960)

¹⁷¹NA., T., 220/1084 (20 Temmuz 1959)

portresi gibidir. Fakat dönemin yöneticilerinin ön ayak olduğu evlilik, romandaki gibi mutlu ailenin kuruluşuyla sonuçlanmayacaktır.

BİBLİYOGRAFYA

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri

BOA., HR., SYS.

BOA.; HR., İD.

The National Archives (UK)

NA., T.

Kitaplar:

Gürel, Şükrü Sina: **Kıbrıs Tarihi (1878-1960) Kolonyalizm, Ulusçuluk ve Uluslararası Politika**, Ankara, Kaynak Yayınları, 1984.

Kıray, Emine: **Osmanlı'da Ekonomik Yapı ve Dış Borçlar**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008.

Kurat, Yuluğ Tekin: **Henry Layard'ın İstanbul Büyükelçiliği 1877-1880**, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1968.

Nasim Zia, **Kıbrıs'ın İngiltere'ye Geçişi ve Adada Kurulan İngiliz İdaresi**, Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1975.

Sağlam, Mehmet Hakan: **Osmanlı Devleti'nde Moratoryum 1875-1881 Rüşum-ı Sitte'den Düyûn-ı Umumiyye'ye**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2007

Uçarol, Rifat: **1878 Kıbrıs Sorunu ve Osmanlı-İngiliz Anlaşması (Ada'nın İngiltere'ye Devri)**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1878.

Akar, Şevket K; Al, Hüseyin: **Osmanlı Dış Borçları ve Gözetim Komisyonları**, İstanbul, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, 2003, s.18.